

मन्त्रपुष्पम्

अनुक्रमणिका

गणपत्यथर्वशीर्षोपनिषत्	1
रुद्रप्रश्नः	6
चमकप्रश्नः	17
पुरुषसूक्तम्	23
नारायणसूक्तम्	25
विष्णुसूक्तम्	28
दुर्गा सूक्तम्	29
श्रीसूक्तम्	30
मेधासूक्तम्	32
भाग्यसूक्तम्	34

नवग्रहसूक्तम्	35
नक्षत्रसूक्तम्	39
आयुष्यसूक्तम्	48
पवमानसूक्तम्	50
मन्त्रपुष्पम्	54
दशशान्तयः	57
तैत्तिरीय-आरण्यकम्	65
प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	65
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	110
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	118
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	125
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	130

ॐ ग॒णानां॑ त्वा ग॒णप॑तिः॒ हवाम॑हे क॒विं क॑वी॒नामु॑पमश्रवस्तमम् ।
ज्येष्ठ॑राजं ब्रह्म॑णां ब्रह्म॑णस्पत॒ आ नः॑ शृ॒ण्वन्नू॒तिभिः॑ सीद॒
साद॑नम् ॥

ॐ महागणपतये नमः ॥

॥ गणपत्यथर्वशीर्षोपनिषत् ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृ॒णुयाम॑ दे॒वाः । भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभिर्य॑जत्राः ।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ स॒स्तनू॑भिः । व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः ।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः । स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः । स्व॒स्ति
न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः । स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु ॥ ॐ
शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

ॐ नम॑स्ते गणपतये । त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ तत्त्व॑मसि । त्वमे॒व
के॒वलं क॑र्ताऽसि । त्वमे॒व के॒वलं ध॑र्ताऽसि । त्वमे॒व के॒वलं
ह॑र्ताऽसि । त्वमे॒व सर्वं॑ खल्विदं ब्रह्मा॒सि । त्वं सा॒क्षादात्मा॑ऽसि
नि॒त्यम् ॥ १ ॥

ऋ॒तं व॒च्मि । स॒त्यं व॒च्मि ॥ २ ॥

अव॑ त्वं॒ माम्। अव॑ व॒क्तारम्। अव॑ श्रो॒तारम्। अव॑
 दा॒तारम्। अव॑ धा॒तारम्। अवानू॒चानम॑व शि॒ष्यम्। अव॑
 प॒श्चात्ता॑त्। अव॑ पु॒रस्ता॑त्। अवो॑त्त॒रात्ता॑त्। अव॑ दक्षि॒णात्ता॑त्।
 अव॑ चो॒र्ध्वात्ता॑त्। अवा॒धरा॑त्तात्। सर्वतो मां पाहि पाहि
 सम॒न्तात्॥ ३॥

त्वं वाङ्म॑यस्त्वं चिन्म॑यः। त्वमा॑नन्दमयस्त्वं ब्रह्म॑मयः। त्वं
 सच्चि॑दानन्दाद्वि॒तीयोऽसि॑। त्वं प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वं ज्ञा॑नमयो
 विज्ञा॑नमयोऽसि॥ ४॥

सर्वं॑ जगदिदं त्वत्त्वो॑ जाय॒ते। सर्वं॑ जगदिदं त्वत्त्व॑स्तिष्ठति।
 सर्वं॑ जगदिदं त्वयि॑ लय॑मेष्यति। सर्वं॑ जगदिदं त्वयि॑ प्रत्ये॒ति।
 त्वं भूमि॑रापोऽन॒लोऽनि॑लो न॒भः। त्वं च॒त्वारि॑ वाक्प॒रिमिता॑
 पदा॑नि॥ ५॥

त्वं गुण॑त्रयाती॒तः। त्वम् अव॑स्थात्रयाती॒तः। त्वं देह॑त्रयाती॒तः।
 त्वं काल॑त्रयाती॒तः। त्वं मूला॑धारस्थितोऽसि॑ नि॒त्यम्। त्वं
 शक्ति॑त्रयात्म॒कः। त्वां योगि॑नो ध्याय॑न्ति नि॒त्यम्। त्वं ब्रह्मा॑
 त्वं विष्णु॑स्त्वं रुद्र॑स्त्वमिन्द्र॑स्त्वमग्नि॑स्त्वं वायु॑स्त्वं सूर्य॑स्त्वं

चन्द्रमास्त्वं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम् ॥ ६ ॥

गणादिं पूर्वमुच्चार्य वर्णादिं तदनन्तरम्। अनुस्वारः परतरः।
अर्धेन्दुलसितम्। तारेण ऋद्धम्। एतत्तव मनुस्वरूपम्। गकारः
पूर्वरूपम्। अकारो मध्यमरूपम्। अनुस्वारश्चान्त्यरूपम्।
बिन्दुरुत्तररूपम्। नादः सन्धानम्। संहिता सन्धिः।
सैषा गणेशविद्या। गणक ऋषिः। निचृद्गायत्रीच्छन्दः।
श्रीमहागणपतिर्देवता। ॐ गं गणपतये नमः ॥ ७ ॥

एकदन्ताय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि।
तन्नो दन्ती प्रचोदयात् ॥ ८ ॥

एकदन्तं चतुर्हस्तं पाशमङ्कुशधारिणम्।
रदं च वरदं हस्तैर्बिभ्राणं मूषकध्वजम् ॥

रक्तं लम्बोदरं शूर्पकर्णकं रक्तवाससम्।
रक्तगन्धानुलिप्ताङ्गं रक्तपुष्पैः सुपूजितम् ॥

भक्तानुकम्पिनं देवं जगत्कारणमच्युतम्।
 आविर्भूतं च सृष्ट्यादौ प्रकृतेः पुरुषात्परम्।
 एवं ध्यायति यो नित्यं स योगी योगिनां वरः ॥ ९ ॥

नमो व्रातपतये नमो गणपतये नमः प्रमथपतये नमस्ते अस्तु
 लम्बोदरायैकदन्ताय विघ्नविनाशिने शिवसुताय श्रीवरदमूर्तये
 नमो नमः ॥ १० ॥

एतदथर्वशीर्षं योऽधीते। स ब्रह्मभूयाय कल्पते। स सर्वविघ्नैर्न
 बाध्यते। स सर्वतः सुखमेधते। स पञ्चमहापापात् प्रमुच्यते।
 सायमधीयानो दिवसकृतं पापं नाशयति। प्रातरधीयानो
 रात्रिकृतं पापं नाशयति। सायं प्रातः प्रयुञ्जानो अपापो भवति।
 सर्वत्राधीयानोऽपविघ्नो भवति। धर्मार्थकाममोक्षं च विन्दति।
 इदमथर्वशीर्षमशिष्याय न देयम्। यो यदि मोहादास्यति स
 पापीयान् भवति। सहस्रावर्तनाद्यं यं काममधीते तं तमनेन
 साधयेत् ॥ ११ ॥

अनेन गणपतिमभिषिञ्चति स वाग्मी भवति। चतुर्थ्यामनश्नन्

जपति स विद्यावान् भवति। इत्यथर्वणवाक्यम्। ब्रह्माद्यावरणं
विद्यान्न बिभेति कदाचनेति ॥ १२ ॥

यो दूर्वाङ्कुरैर्यजति स वैश्रवणोपमो भवति। यो लाजैर्यजति
स यशौवान् भवति स मेधावान् भवति। यो मोदकसहस्रेण
यजति स वाञ्छितफलमवाप्नोति। यः साज्यसमिद्धिर्यजति स
सर्वं लभते स सर्वं लभते ॥ १३ ॥

अष्टौ ब्राह्मणान् सम्यग्ग्राहयित्वा। सूर्यवर्चस्वी भवति।
सूर्यग्रहे महानद्यां प्रतिमासन्निधौ वा जप्त्वा सिद्धमन्त्रो भवति।
महाविघ्नात् प्रमुच्यते। महादोषात् प्रमुच्यते। महापापात्
प्रमुच्यते। महाप्रत्यवायात् प्रमुच्यते। स सर्वविद्भवति स
सर्वविद्भवति। य एवं वेद। इत्युपनिषत् ॥ १४ ॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे।
तेजस्विनाऽवधीतमस्तु मा विद्विषावहे ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ रुद्रप्रश्नः ॥

ॐ ग॒णानां॑ त्वा ग॒णप॑तिः॒ हवाम॑हे क॒विं क॒वीना॑मु॒पम॑श्र-
वस्तमम्। ज्येष्ठ॒राजं॑ ब्रह्म॒णां ब्रह्म॑णस्पत॒ आ नः॑ शृ॒ण्वन्नू॒तिभिः॑
सीद॒ साद॑नम्॥

ॐ महागणपतये नमः ॥

ॐ नमो भगवते रुद्राय ॥

नम॑स्ते रुद्र म॒न्यव॑ उ॒तो त इ॑ष॒वे नमः॑। नम॑स्ते अस्तु
धन्व॑ने बा॒हुभ्या॑मु॒त ते नमः॑॥ या त इ॑षुः शि॒वत॑मा शि॒वं
बभू॑व ते धनुः॑। शि॒वा शर॑व्या या तव॑ तया॑ नो रुद्र मृडय॥
या ते॑ रुद्र शि॒वा तनू॑रघोराऽपा॑पकाशिनी। तया॑ नस्त॒नुवा
शन्त॑मया गिरि॑शन्ताभि॒चाक॑शीहि॥ यामिषुं॑ गिरि॑शन्त
हस्ते॑ बिभर्ष्य॒स्तवे॑। शि॒वां गिरि॑त्र तां कुरु॒ मा हिं॑सीः पुरु॑षं
जग॑त्॥ शि॒वेन॑ वच॑सा त्वा गिरि॑शाच्छा॒वदाम॑सि। यथा॑ नः
सर्व॑मिज्जग॑दय॒क्ष्मः सु॑मना॒ अस॑त्॥ अ॒ध्यवो॑चदधि॒वक्ता॑ प्रथ॒मो
दै॒व्यो मि॑षक्। अही॑ःश्च सवाँ॑ञ्जम्भय॒न्त्सवाँ॑श्च यातु॒धान्यः॑॥
अ॒सौ यस्ता॑म्रो अ॒रुण॑ उ॒त ब॒भ्रुः सु॑म॒ङ्गलः॑। ये चे॒माः

रुद्रा अ॒भितो॑ दि॒क्षु श्रि॒ताः स॒हस्र॑शोऽवै॒षां हे॒ड ई॒महे॑ ॥
 अ॒सौ योऽव॑स॒र्पति॑ नी॒लग्री॑वो विलो॒हितः॑ । उ॒तैनं॑ गो॒पा
 अ॒दृश॑न्न॒दृश॑न्नुद॒हार्यः॑ ॥ उ॒तैनं॑ वि॒श्वा भू॒तानि॑ स दृ॒ष्टो मृ॑डयाति
 नः । नमो॑ अस्तु नी॒लग्री॑वाय स॒हस्रा॑क्षाय मी॒ढुषै॑ ॥ अथो
 ये अ॒स्य स॒त्वानो॑ऽहं तेभ्यो॑ऽकरं॒ नमः॑ । प्र मु॒ञ्च ध॒न्वन्स्त्व॒-
 मु॒भयो॒रार्त्तियो॒ज्याम् ॥ याश्च॑ ते ह॒स्त इष॑वः परा॒ ता भ॑गवो
 वप । अ॒वत॑त्य ध॒नुस्त्व॑ सह॒स्राक्ष॑ शतै॒षुधे॑ ॥ नि॒शीर्य॑ श॒ल्यानां॑
 मुखा॑ शि॒वो नः॑ सु॒मना॑ भव । वि॒ज्यं ध॒नुः क॒पर्दि॑नो वि॒शल्यो॑
 बा॒णवा॑ः उ॒त ॥ अने॑शन्नस्ये॒षव आ॒भुर॑स्य निष॒ङ्गथिः॑ ।
 या ते हे॒तिर्मी॑ढुष्ट॒म ह॒स्तै ब॒भूव॑ ते ध॒नुः ॥ तया॑ऽस्मान्
 वि॒श्वत॑स्त्वम॒यक्ष्मया॑ परि॒भुज॑ । नम॑स्ते अ॒स्त्वायु॑धा॒याना॑तताय
 धृ॒ष्णवै॑ ॥ उ॒भाभ्या॑मु॒त ते नमो॑ बा॒हुभ्यां॑ तव ध॒न्वने॑ । परि॑ ते
 ध॒न्वनो॑ हे॒तिर॒स्मान्वृ॑णक्तु वि॒श्वतः॑ ॥ अथो॑ य इ॒षुधि॑स्त्वव॒ऽऽरे॑
 अ॒स्मन्नि धौ॑हि तम् ॥ १ ॥

नमस्ते अस्तु भगवन् विश्वेश्वराय महादेवाय त्र्यम्बकाय

त्रिपुरान्त॒काय॑ त्रिका॒लाग्निका॒लाय॑ का॒लाग्निरु॒द्राय॑ नीलक॒ण्ठाय॑
मृ॒त्युञ्ज॒याय॑ सर्वेश्व॒राय॑ सदाशि॒वाय॑ श्रीमन्महादे॒वाय॑ नमः ॥

नमो॑ हि॒र॒ण्य॒बा॒हवे॑ से॒ना॒न्यै दि॒शां च॑ प॒तये॑ नमो॑ नमो॑ वृ॒क्षेभ्यो॑
ह॒रि॒केशे॑भ्यः प॒शूनां॑ प॒तये॑ नमो॑ नमः॑ स॒स्मिञ्ज॒राय॑ त्विषी॑मते
प॒थी॒नां प॒तये॑ नमो॑ नमो॑ ब॒भ्रु॒शाय॑ वि॒व्या॒धिनेऽन्ना॑नां प॒तये॑ नमो॑
नमो॑ ह॒रि॒केशा॑योपवी॒तिने॑ पु॒ष्टा॒नां प॒तये॑ नमो॑ नमो॑ भ॒वस्य॑ हे॒त्यै
ज॒ग॒तां प॒तये॑ नमो॑ नमो॑ रु॒द्राया॑त॒तावि॑ने॒ क्षेत्रा॑णां प॒तये॑ नमो॑
नमः॑ सू॒ताया॑ह॒न्त्याय॑ व॒ना॒नां प॒तये॑ नमो॑ नमो॑ रोहि॑ताय॒ स्थ॒प॒तये॑
वृ॒क्षाणां॑ प॒तये॑ नमो॑ नमो॑ म॒न्त्रि॒णे वा॑णि॒जाय॑ क॒क्षाणां॑ प॒तये॑ नमो॑
नमो॑ भुव॑न्त॒ये वा॑रि॒वस्कृ॑तायौष॒धीनां॑ प॒तये॑ नमो॑ नमः॑ उ॒च्चैर्घो॑षा॒
याक्र॑न्द॒यते॑ प॒त्तीनां॑ प॒तये॑ नमो॑ नमः॑ कृ॒त्स्न॒वी॒ताय॑ धाव॑ते॒ सत्व॑नां
प॒तये॑ नमः॑ ॥ २ ॥

नमः॑ स॒ह॒मा॒नाय॑ नि॒व्या॒धि॒न॒ आव्या॑धिनी॒नां प॒तये॑ नमो॑
नमः॑ ककु॒भाय॑ निष॒ङ्गि॒णे स्ते॒ना॒नां प॒तये॑ नमो॑ नमो॑ निष॒ङ्गि॒ण॑
इषु॑धि॒मते॑ तस्करा॑णां प॒तये॑ नमो॑ नमो॑ वञ्च॑ते॒ परि॒वञ्च॑ते॒ स्तायू॑नां

पतये नमो नमो निचेरवे परिचरायारण्यानां पतये नमो नमः
 सृकाविभ्यो जिघांसद्भ्यो मुष्णतां पतये नमो नमोऽसिमद्भ्यो
 नक्तं चरद्भ्यः प्रकृन्तानां पतये नमो नम उष्णीषिणे गिरिचराय
 कुलुञ्चानां पतये नमो नम इषुमद्भ्यो धन्वाविभ्यश्च वो नमो
 नम आतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो नम आयच्छद्भ्यो
 विसृजद्भ्यश्च वो नमो नमोऽस्यद्भ्यो विध्यद्भ्यश्च वो नमो नम
 आसीनेभ्यः शयानेभ्यश्च वो नमो नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च
 वो नमो नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमो नमः सभाभ्यः
 सभार्पतिभ्यश्च वो नमो नमो अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्च वो
 नमः ॥ ३ ॥

नम आव्याधिनीभ्यो विविध्यन्तीभ्यश्च वो नमो नम
 उगणाभ्यस्तृहतीभ्यश्च वो नमो नमो गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च
 वो नमो नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो नमो नमो गणेभ्यो
 गणपतिभ्यश्च वो नमो नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमो
 नमो महद्भ्यः, क्षुल्लकेभ्यश्च वो नमो नमो रथिभ्योऽरथेभ्यश्च
 वो नमो नमो रथेभ्यो रथपतिभ्यश्च वो नमो नमः सेनाभ्यः

से॒ना॒नि॒भ्य॑श्च वो॒ नमो॑ नमः, क्ष॒त्तृ॒भ्यः॑ स॒ङ्ग॒ही॒तृ॒भ्य॑श्च वो॒ नमो॑ नमस्तक्ष॒भ्यो॑ रथ॒का॒रे॒भ्य॑श्च वो॒ नमो॑ नमः कु॒ला॒ले॒भ्यः॑ क॒र्मा॒रे॒भ्य॑श्च वो॒ नमो॑ नमः पु॒ञ्जि॒ष्टे॒भ्यो॑ निषा॒दे॒भ्य॑श्च वो॒ नमो॑ नम इषु॒कृ॒द्भ्यो॑ धन्व॒कृ॒द्भ्य॑श्च वो॒ नमो॑ नमो मृ॒गा॒यु॒भ्यः॑ श्व॒नि॒भ्य॑श्च वो॒ नमो॑ नमः श्व॒भ्यः॑ श्व॒प॒ति॒भ्य॑श्च वो॒ नमः॑ ॥ ४ ॥

नमो॑ भ॒वाय॑ च रु॒द्राय॑ च नमः श॒र्वाय॑ च प॒शु॒प॒त॒ये॑ च नमो॑ नी॒ल॒ग्री॒वाय॑ च शि॒ति॒क॒ण्ठाय॑ च नमः क॒प॒र्दि॒ने॑ च व्यु॒प्त॒के॒शाय॑ च नमः स॒ह॒स्रा॒क्षाय॑ च श॒त॒ध॒न्व॒ने॑ च नमो॑ गि॒रि॒शाय॑ च शि॒पि॒वि॒ष्टाय॑ च नमो॑ मी॒ढु॒ष्ट॒माय॑ चे॒षु॒म॒ते॑ च नमो॑ ह॒स्वाय॑ च वा॒म॒नाय॑ च नमो॑ बृ॒ह॒ते॑ च व॒र्षी॒य॒से॑ च नमो॑ वृ॒द्धाय॑ च सं॒वृ॒ध्व॒ने॑ च नमो॑ अ॒ग्नि॒याय॑ च प्र॒थ॒माय॑ च नम॑ आ॒श॒वे॑ चा॒जि॒राय॑ च नमः॑ शी॒घ्रि॒याय॑ च शी॒भ्याय॑ च नम॑ ऊ॒र्म्याय॑ चाव॒स्व॒न्याय॑ च नमः॑ स्रो॒त॒स्याय॑ च द्वी॒प्याय॑ च ॥ ५ ॥

नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॑ च क॒नि॒ष्ठाय॑ च नमः॑ पू॒र्व॒जाय॑ चाप॒र॒जाय॑ च नमो॑ म॒ध्य॒माय॑ चाप॒ग॒ल्भाय॑ च नमो॑ जघ॒न्याय॑ च बु॒ध्नि॒याय॑ च नमः॑ सो॒भ्याय॑ च प्र॒ति॒स॒र्याय॑ च नमो॑ या॒म्याय॑ च क्षे॒म्याय॑

च नम उर्वर्याय च खल्याय च नमः श्लोक्याय चावसान्याय
 च नमो वन्याय च कक्ष्याय च नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय च
 नम आशुषेणाय चाशुरथाय च नमः शूराय चावभिन्दते च
 नमो वर्मिणे च वरूथिने च नमो बिल्मिने च कवचिने च नमः
 श्रुताय च श्रुतसेनाय च ॥ ६ ॥

नमो दुन्दुभ्याय चऽऽहन्याय च नमो धृष्णवे च प्रमृशाय
 च नमो दूताय च प्रहिताय च नमो निषङ्गिणे चेषुधिमते च
 नमस्तीक्ष्णेषवे चऽऽयुधिने च नमः स्वायुधाय च सुधन्वने च
 नमः स्रुत्याय च पथ्याय च नमः काट्याय च नीप्याय च नमः
 सूद्याय च सरस्याय च नमो नाद्याय च वैशन्ताय च नमः
 कूप्याय चावट्याय च नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय च नमो मेघ्याय
 च विद्युत्याय च नम ईध्रियाय चऽऽतप्याय च नमो वात्याय च
 रेष्मियाय च नमो वास्तव्याय च वास्तुपाय च ॥ ७ ॥

नमः सोमाय च रुद्राय च नमस्ताम्राय चारुणाय च नमः
 शङ्गाय च पशुपतये च नम उग्राय च भीमाय च नमो

अग्रेव॒धाय॑ च॒ दूरेव॒धाय॑ च॒ नमो॑ ह॒न्त्रे च॒ हनी॑यसे च॒ नमो॑
 वृ॒क्षेभ्यो॑ ह॒रि॒केशे॑भ्यो॒ नम॑स्ता॒राय॒ नमः॑ श॒म्भवे॑ च॒ मयो॑भवे॑ च॒
 नमः॑ शङ्क॒राय॑ च॒ मय॑स्क॒राय॑ च॒ नमः॑ शि॒वाय॑ च॒ शि॒वत॑राय॒ च॒
 नम॑स्ती॒र्थ्याय॑ च॒ कू॒ल्याय॑ च॒ नमः॑ पा॒र्याय॑ चावा॒र्याय॑ च॒ नमः॑
 प्र॒तर॑णाय॒ चो॒त्तर॑णाय॒ च॒ नम॑ आ॒ता॒र्याय॑ चऽऽला॒द्याय॑ च॒ नमः॑
 श॒ष्याय॑ च॒ फे॒न्याय॑ च॒ नमः॑ सि॒क॒त्याय॑ च॒ प्रवा॒ह्याय॑ च॥ ८ ॥

नम॑ इ॒रि॒ण्याय॑ च॒ प्रप॑थ्याय॒ च॒ नमः॑ कि॒श॒शिला॑य॒ च॒ क्षय॑णाय॒
 च॒ नमः॑ क॒पर्दि॑ने॒ च॒ पु॒ल॒स्तये॑ च॒ नमो॑ गो॒ष्ठ्याय॑ च॒ गृ॒ह्याय॑
 च॒ नम॑स्त॒ल्याय॑ च॒ गे॒ह्याय॑ च॒ नमः॑ का॒ट्याय॑ च॒ ग॒ह्वरे॑ष्ठाय॒
 च॒ नमो॑ हृ॒द॒य्याय॑ च॒ नि॒वे॒ष्याय॑ च॒ नमः॑ पा॒श॒स॒व्याय॑ च॒
 र॒ज॒स्याय॑ च॒ नमः॑ शु॒ष्क्याय॑ च॒ ह॒रि॒त्याय॑ च॒ नमो॑ लो॒प्याय॑
 चो॒ल॒प्याय॑ च॒ नम॑ ऊ॒र्व्याय॑ च॒ सू॒र्म्याय॑ च॒ नमः॑ प॒ण्याय॑ च॒
 पर्ण॑श॒द्याय॑ च॒ नमो॑ऽप॒गु॒रमा॑णाय॒ चाभि॑घ्न॒ते च॒ नम॑ आ॒खि॒वद॑ते
 च॒ प्र॒खि॒वद॑ते च॒ नमो॑ वः कि॒रि॒केभ्यो॑ दे॒वाना॑ हृ॒दये॑भ्यो॒ नमो॑
 वि॒क्षी॒णके॑भ्यो॒ नमो॑ वि॒चि॒न्व॒त्केभ्यो॑ नम॑ आ॒नि॒र॒ह॒तेभ्यो॑ नम॑
 आमी॒व॒त्केभ्यः॑ ॥ ९ ॥

द्रापे॒ अन्ध॑सस्प॒ते दरि॑द्र॒न्नील॑लोहित । ए॒षां पुरु॑षाणामे॒षां प॑शूनां
 मा भेर्माऽरो॒ मो ए॒षां किं॑ च॒नऽऽम॑मत् ॥ या ते॑ रु॒द्र शि॒वा
 तनूः॑ शि॒वा वि॒श्वाह॑भेष॒जी । शि॒वा रु॒द्रस्य॑ भेष॒जी तया॑ नो मृ॒ड
 जी॒वसे॑ ॥ इ॒मां रु॒द्राय॑ त॒वसे॑ क॒पर्दि॑ने॒ क्षय॑द्वी॒राय॑ प्रभ॒राम॑हे
 म॒तिम् ॥ यथा॑ नः॒ शम॑स॒द्विप॑दे चतु॒ष्पदे॑ वि॒श्वं पु॒ष्टं ग्रामे॑
 अ॒स्मिन्न॑ना॒तुर॑म् ॥ मृ॒डा नो॑ रु॒द्रोत॑ नो मय॑स्कृ॒धि क्षय॑द्वी॒राय॑
 नम॑सा विधेम ते । यच्छं च योश्च॒ मनु॑राय॒जे पि॒ता तद॑श्याम
 तव॑ रु॒द्र प्र॒णीतौ॑ ॥ मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भकं॑ मा न
 उ॒क्षन्त॑मु॒त मा न॑ उ॒क्षित॑म् । मा नो॑ व॒धीः पि॒तरं॑ मो॒त मा॒तरं॑
 प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑ रु॒द्र री॑रिषः ॥ मा न॑स्तो॒के तन॑ये मा न
 आ॒युषि॑ मा नो गो॒षु मा नो॑ अ॒श्वेषु॑ री॒रिषः॑ । वी॒रान्मा॑ नो॒ रुद्र॑
 भा॒मि॒तो व॑धीर॒हवि॑ष्मन्तो नम॑सा विधेम ते ॥ आ॒रात्ते॑ गो॒घ्न उ॒त
 पू॒रुष॑घ्ने क्षय॑द्वी॒राय॑ सु॒म्रम॑स्मे ते॑ अस्तु । रक्षा॑ च नो॒ अधि॑ च दे॒व
 ब्र॒ह्म॒धा च नः॑ शर्म॑ यच्छ॒ द्वि॒बर्हाः॑ ॥ स्तु॒हि श्रु॒तं ग॑र्त॒सदं॑ यु॒वानं॑
 मृ॒गं न भी॑ममु॒पह॑तुमु॒ग्रम् । मृ॒डा ज॑रि॒त्रे रु॒द्र स्त॒वानो॑ अ॒न्यं ते॑

अस्मन्नि वपन्तु सेनाः ॥ परिणो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु परि त्वेषस्य
 दुर्मतिरघायोः । अव स्थिरा मध्वश्चस्तनुष्व मीद्वस्तोकाय
 तनयाय मृडय ॥ मीढुष्टम शिवतम शिवो नः सुमना भव ।
 परमे वृक्ष आयुधं निधाय कृत्तिं वसान आ चर पिनाकं बिभ्रदा
 गहि ॥ विकिरिद विलोहित नमस्ते अस्तु भगवः । यास्ते
 सहस्रं हेतयोऽन्यमस्मन्नि वपन्तु ताः ॥ सहस्राणि सहस्रधा
 बाहुवोस्तव हेतयः । तासामीशानो भगवः पराचीना मुखा
 कृधि ॥ १० ॥

सहस्राणि सहस्रशो ये रुद्रा अधि भूम्याम् । तेषां
 सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ अस्मिन् महत्यर्णवेऽन्तरिक्षे
 भवा अधि ॥ नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वा अधः, क्षमाचराः ॥
 नीलग्रीवाः शितिकण्ठा दिवः रुद्रा उपश्रिताः ॥ ये वृक्षेषु
 सस्पिञ्जरा नीलग्रीवा विलोहिताः ॥ ये भूतानामधिपतयो
 विशिखासः कपर्दिनः ॥ ये अन्नेषु विविध्यन्ति पात्रेषु पिबतो
 जनान् ॥ ये पथां पथिरक्षय एलबृदा यव्युधः ॥ ये तीर्थानि

प्रचरन्ति सृकावन्तो निषङ्गिणः ॥ य एतावन्तश्च भूयांसश्च
दिशो रुद्रा वितस्थिरे ॥ तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि
तन्मसि ॥ नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां येऽन्तरिक्षे ये दिवि
येषामन्नं वातो वरुषमिषवस्तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश
प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वास्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं
द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि ॥ ११ ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् । उर्वारुकमिव
बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात् ॥ यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु
य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवनाऽऽविवेश तस्मै रुद्राय
नमो अस्तु ॥ तमुष्टुहि यः स्विषुः सुधन्वा यो विश्वस्य क्षयति
भेषजस्य ।

(ऋक्) यक्ष्वा॑महे सौ॑म॒न॒साय॑ रु॒द्रं नमो॑भिर्दे॒वमसु॑रं दुवस्य ॥
अ॒यं मे॒ हस्तो॑ भ॒गवान॒यं मे॒ भग॑वत्तरः । अ॒यं मे॑ वि॒श्वभै॑षजोऽयं
शि॒वाभि॑मर्शनः ॥

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॑ पाशा॒ मृत्यो॑ म॒र्त्याय॑ हन्त॒वे । तान् य॒ज्ञस्य॑

मा॒यया॒ सर्वा॒नव॑ यजामहे । मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑ मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑ ॥ ओं
 नमो॑ भगवते रुद्राय विष्णवे मृ॒त्युर्मे॑ पा॒हि । प्रा॒णानां॑ ग्रन्थिरसि
 रुद्रो मा॑ विशा॒न्तकः॑ । ते॒नान्ने॒ना॑प्याय॒स्व ॥ नमो॑ रुद्राय विष्णवे
 मृ॒त्युर्मे॑ पा॒हि ॥

॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ चमकप्रश्नः ॥

अग्नाविष्णू सजोषसेमा वर्धन्तु वां गिरः । द्युम्रैर्वाजेभिरागतम् ॥
 वाजश्च मे प्रसवश्च मे प्रयतिश्च मे प्रसितिश्च मे धीतिश्च मे क्रतुश्च
 मे स्वरश्च मे श्लोकश्च मे श्रावश्च मे श्रुतिश्च मे ज्योतिश्च मे सुवश्च
 मे प्राणश्च मेऽपानश्च मे व्यानश्च मेऽसुश्च मे चित्तं च म आधीतं
 च मे वाक् च मे मनश्च मे चक्षुश्च मे श्रोत्रं च मे दक्षश्च मे बलं च म
 ओजश्च मे सहश्च म आयुश्च मे जरा च म आत्मा च मे तनूश्च
 मे शर्म च मे वर्म च मेऽङ्गानि च मेऽस्थानि च मे परूषि च मे
 शरीराणि च मे ॥ १ ॥

ज्यैष्ठ्यं च म आधिपत्यं च मे मन्युश्च मे भामश्च मेऽमश्च मेऽम्भश्च
 मे जेमा च मे महिमा च मे वरिमा च मे प्रथिमा च मे वर्षा च मे
 द्राघुया च मे वृद्धं च मे वृद्धिश्च मे सत्यं च मे श्रद्धा च मे जगच्च
 मे धनं च मे वशश्च मे त्विषिश्च मे क्रीडा च मे मोदश्च मे जातं
 च मे जनिष्यमाणं च मे सूक्तं च मे सुकृतं च मे वित्तं च मे वेद्यं
 च मे भूतं च मे भविष्यच्च मे सुगं च मे सुपथं च म ऋद्धं च म
 ऋद्धिश्च मे क्लृप्तं च मे क्लृप्तिश्च मे मतिश्च मे सुमतिश्च मे ॥ २ ॥

शं च मे मयश्च मे प्रियं च मेऽनुकामश्च मे कामश्च मे सौमनसश्च
 मे भद्रं च मे श्रेयश्च मे वस्यश्च मे यशश्च मे भगश्च मे द्रविणं च मे
 यन्ता च मे धर्ता च मे क्षेमश्च मे धृतिश्च मे विश्वं च मे महश्च मे
 संविच्च मे ज्ञात्रं च मे सूश्च मे प्रसूश्च मे सीरं च मे लयश्च मे ऋतं
 च मेऽमृतं च मेऽयक्ष्मं च मेऽनामयच्च मे जीवातुश्च मे दीर्घायुत्वं
 च मेऽनमित्रं च मेऽभयं च मे सुगं च मे शयनं च मे सूषा च मे
 सुदिनं च मे ॥ ३ ॥

ऊर्कं मे सूनृता च मे पयश्च मे रसश्च मे घृतं च मे मधु च मे
 सग्धिश्च मे सपीतिश्च मे कृषिश्च मे वृष्टिश्च मे जैत्रं च मे औद्भिद्यं
 च मे रयिश्च मे रायश्च मे पुष्टं च मे पुष्टिश्च मे विभु च मे प्रभु च मे
 बहु च मे भूयश्च मे पूर्णं च मे पूर्णतरं च मेऽक्षितिश्च मे कूयवाश्च
 मेऽन्नं च मेऽक्षुच्च मे व्रीहयश्च मे यवाश्च मे माषाश्च मे तिलाश्च
 मे मुद्गाश्च मे खल्वाश्च मे गोधूमाश्च मे मसुराश्च मे प्रियङ्गवश्च
 मेऽणवश्च मे श्यामाकाश्च मे नीवाराश्च मे ॥ ४ ॥

अश्मा च मे मृत्तिका च मे गिरयश्च मे पर्वताश्च मे सिकताश्च मे

वनस्पतयश्च मे हिरण्यं च मेऽयश्च मे सीसं च मे त्रपुश्च मे श्यामं
 च मे लोहं च मेऽग्निश्च म आपश्च मे वीरुधश्च म ओषधयश्च मे
 कृष्टपच्यं च मेऽकृष्टपच्यं च मे ग्राम्याश्च मे पशव आरण्याश्च
 यज्ञेन कल्पन्तां वित्तं च मे वित्तिश्च मे भूतं च मे भूतिश्च मे वसु
 च मे वसतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मेऽर्थश्च म एमश्च म इतिश्च
 मे गतिश्च मे ॥ ५ ॥

अग्निश्च म इन्द्रश्च मे सोमश्च म इन्द्रश्च मे सविता च म इन्द्रश्च
 मे सरस्वती च म इन्द्रश्च मे पूषा च म इन्द्रश्च मे बृहस्पतिश्च
 म इन्द्रश्च मे मित्रश्च म इन्द्रश्च मे वरुणश्च म इन्द्रश्च मे त्वष्टा च
 म इन्द्रश्च मे धाता च म इन्द्रश्च मे विष्णुश्च म इन्द्रश्च मेऽश्विनौ
 च म इन्द्रश्च मे मरुतश्च म इन्द्रश्च मे विश्वे च मे देवा इन्द्रश्च मे
 पृथिवी च म इन्द्रश्च मेऽन्तरिक्षं च म इन्द्रश्च मे द्यौश्च म इन्द्रश्च
 मे दिशश्च म इन्द्रश्च मे मूर्धा च म इन्द्रश्च मे प्रजापतिश्च म इन्द्रश्च
 मे ॥ ६ ॥

अ॒शुश्च मे र॒श्मिश्च मेऽदा॑भ्यश्च मेऽधि॑पतिश्च म उपा॒शुश्च
 मेऽन्तर्या॑मश्च म ऐन्द्र॑वायवश्च मे मैत्रा॑वरुणश्च म आ॒श्विनश्च

मे प्रतिप्रस्थानश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च म आग्रयणश्च मे
 वैश्वदेवश्च मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च म ऋतुग्रहाश्च मेऽतिग्राह्याश्च
 म ऐन्द्राग्रश्च मे वैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे माहेन्द्रश्च
 म आदित्यश्च मे सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे पौष्णश्च मे
 पालीवतश्च मे हारियोजनश्च मे ॥ ७ ॥

इध्मश्च मे बर्हिश्च मे वेदिश्च मे धिष्णिषाश्च मे स्रुचश्च मे
 चमसाश्च मे ग्रावाणश्च मे स्वरवश्च म उपरवाश्च मेऽधिषवणे च
 मे द्रोणकलशश्च मे वायव्यानि च मे पूतभृच्च म आधवनीयश्च
 म आग्नीध्रं च मे हविर्धानं च मे गृहाश्च मे सदश्च मे पुरोडाशाश्च
 मे पचताश्च मेऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे ॥ ८ ॥

अग्निश्च मे घर्मश्च मेऽर्कश्च मे सूर्यश्च मे प्राणश्च मेऽश्वमेधश्च मे
 पृथिवी च मेऽदितिश्च मे दितिश्च मे द्यौश्च मे शक्ररीरङ्गुलयो
 दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्तामृक् मे सामं च मे स्तोमंश्च मे यजुश्च
 मे दीक्षा च मे तपश्च म ऋतुश्च मे व्रतं च मेऽहोरात्रयोर्वृष्ट्या
 बृहद्रथन्तरे च मे यज्ञेन कल्पेताम् ॥ ९ ॥

गर्भाश्च मे वत्साश्च मे त्र्यविश्च मे त्र्यवी च मे दित्यवाच्च मे
 दित्यौही च मे पञ्चाविश्च मे पञ्चावी च मे त्रिवत्सश्च मे त्रिवत्सा
 च मे तुर्यवाच्च मे तुर्यौही च मे पष्ठवाच्च मे पष्ठौही च म उक्षा
 च मे वशा च म ऋषभश्च मे वेहच्च मेऽनङ्गां च मे धेनुश्च म
 आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतामपानो यज्ञेन कल्पतां
 व्यानो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पतां श्रोत्रं यज्ञेन कल्पतां
 मनो यज्ञेन कल्पतां वाग्यज्ञेन कल्पतामात्मा यज्ञेन कल्पतां
 यज्ञो यज्ञेन कल्पताम् ॥ १० ॥

एका च मे तिस्रश्च मे पञ्च च मे सप्त च मे नव च म एकादश
 च मे त्रयोदश च मे पञ्चदश च मे सप्तदश च मे नवदश
 च म एकविंशतिश्च मे त्रयोविंशतिश्च मे पञ्चविंशतिश्च
 मे सप्तविंशतिश्च मे नवविंशतिश्च म एकत्रिंशच्च मे
 त्रयस्त्रिंशच्च मे चतस्रश्च मेऽष्टौ च मे द्वादश च मे षोडश च मे
 विंशतिश्च मे चतुर्विंशतिश्च मेऽष्टाविंशतिश्च मे द्वात्रिंशच्च
 मे षड्विंशच्च मे चत्वारिंशच्च मे चतुश्चत्वारिंशच्च
 मेऽष्टाचत्वारिंशच्च मे वाजश्च प्रसवश्चापिजश्च क्रतुश्च

सुव॑श्च मूर्धा॑ च व्य॒श्नियश्चान्त्या॒यनश्चान्त्य॑श्च भौव॑नश्च
भुव॑नश्चाधिपतिश्च ॥ ११ ॥

इडा॑ देव॒हूर्मनु॑र्यज्ञनीर्बृह॒स्पति॑रुक्थाम॒दानि॑ श॒ऽसिष॒द्विश्चे॑दे॒वाः
सू॒क्त॒वाचः॑ पृथि॒वि मा॒त॒र्मा मा॑ हि॒ऽसी॒र्मधु॑ म॒निष्ये॑ मधु॑
ज॒निष्ये॑ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॑
वाच॑मुद्यास॒ऽशुश्रू॑षेण्या॑ म॒नुष्यै॑भ्यस्तं मा॑ दे॒वा अव॑न्तु शो॒भायै॑
पि॒तरोऽनु॑मदन्तु ॥

॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ पुरुषसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो
वृत्वा। अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम्॥ पुरुष एवेदं सर्वम्। यद्भूतं
यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति॥
एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायांश्च पूरुषः। पादोऽस्य
विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि॥ त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः।
पादोऽस्येहाऽऽभवात्पुनः। ततो विश्वङ्मकामत्। साशनानशने
अभि॥ तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः। स
जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥ यत्पुरुषेण
हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्यऽऽसीदाज्यम्।
ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः॥ सप्तास्यऽऽसन् परिधयः। त्रिः
सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः। अबध्नन् पुरुषं
पशुम्॥ तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं जातमग्रतः। तेन देवा
अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। सम्भृतं
पृषदाज्यम्। पशून्स्तांश्चक्रे वायव्यान। आरण्यान्ग्राम्याश्च
ये॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दांसि

जज्ञिरे तस्मात्। यजुस्तस्मादजायत॥ तस्मादश्वा अजायन्त।
ये के चौभयादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मात्। तस्माज्जाता
अजावयः॥ यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा व्यकल्पयन्। मुखं
किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते॥ ब्राह्मणोऽस्य
मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः। ऊरू तदस्य यद्वैश्यः।
पद्भ्यां शूद्रो अजायत॥ चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः
सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत॥
नाभ्या आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्यां
भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकां अकल्पयन्॥ वेदाहमेतं
पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे॥ सर्वाणि रूपाणि
विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्तैः॥ धाता
पुरस्ताद्यमुदाजहार। शक्रः प्रविद्वान् प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं
विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते॥
यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते
ह नाकं महिमानः सचन्ते। यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः॥
अश्वः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समवर्तताधि।

तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रै॥
 वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्।
 तमेवं विद्वानमृत इह भवति। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय॥
 प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो बहुधा विजायते।
 तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति
 वेधसः॥ यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वं यो
 देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मये॥ रुचं ब्राह्मं जनयन्तः।
 देवा अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा
 असन् वशे॥ ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे।
 नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्। इष्टं मनिषाण। अमुं
 मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं
 देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं
 नारायणः हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति।
 पतिं विश्वस्यऽऽत्मे श्वरः शाश्वतः शिवमच्युतम्। नारायणं
 महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा
 नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः।
 नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं
 दृश्यते श्रूयतेऽपि वा ॥

अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः। अनन्तमव्ययं
 कविः समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश प्रतीकाशः
 हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठ्या वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि
 तिष्ठति। ज्वालामालाकुलं भाती विश्वस्यऽऽयतनं महत्।
 सन्ततः शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते
 सुषिरः सूक्ष्मं तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महान-
 ग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः
 कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः शायी रश्मयस्तस्य सन्तता।

सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः । तस्य मध्ये वह्निशिखा
 अणीयौर्ध्वा व्यवस्थितः । नीलतौयदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव
 भास्वरा । नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा । तस्याः
 शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः । स ब्रह्म स शिवः स
 हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट् ॥ ऋतं सत्यं परं ब्रह्म
 पुरुषं कृष्णपिङ्गलम् । ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमो
 नमः ।

नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि । तन्नो विष्णुः
 प्रचोदयात् ।

विष्णोर्नु कं वीर्याणि प्रवोचं यः पार्थिवानि विममे रजांसि
 यो अस्कभायदुत्तरं सधस्थं विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायो
 विष्णोरराटमसि विष्णोः पृष्ठमसि विष्णोः श्रग्रैस्थो विष्णोः
 स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसि वैष्णवमसि विष्णवे त्वा ॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ विष्णुसूक्तम् ॥

विष्णोर्नु कं वीर्याणि प्रवोचं यः पार्थिवानि विममे रजांसि यो
अस्कभायदुत्तरं सधस्थं विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायः ॥

तदस्य प्रियमभिपार्थो अश्याम्। नरो यत्र देवयवो मदन्ति।
उरुक्रमस्य स हि बन्धुरित्था। विष्णोः पदे परमे मध्व उत्थसः।
प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः।
यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा। परो
मात्रया तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वश्नुवन्ति ॥

उभे ते विद्म रजसी पृथिव्या विष्णो देवत्वम्। परमस्य विथसे।
विचक्रमे पृथिवीमेष एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्।
ध्रुवासो अस्य कीरयो जनासः। उरुक्षितिः सुजनिमाचकार।
त्रिर्देवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं महित्वा। प्र
विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्। त्वेषुह्यस्य स्थविरस्य नाम ॥

॥ दुर्गा सूक्तम् ॥

(तैत्तिरीयारण्यकम् - ४/प्रपाठकः - १०/अनुवाकः - २)

जा॒तवे॑द॒से सु॒नवा॒म॒ सोम॑ म॒राती॒यतो॑ नि॒द॒हाति॑ वे॒दः । स नः॑
पर॑ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा॒ ना॒वेव॑ सि॒न्धुं दु॒रि॒ताऽत्य॑ग्निः ॥ १ ॥

ताम॒ग्निव॑र्णां तप॑सा ज्वल॒न्तीं वै॒रोच॑नीं क॒र्मफ॑लेषु जुष्टा॑म । दु॒र्गा
दे॒वीꣳ श॑रणम॒हं प्र॑पद्ये सु॒तर॑सि तर॒से नमः॑ ॥ २ ॥

अ॒ग्ने त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्ध॒स्वस्ति॑भि॒रति॑ दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा॑ ।
पू॒श्च पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी भ॒वा तो॒काय॑ तन॒याय॑ शं योः ॥ ३ ॥

वि॒श्वा॒नि नो॑ दु॒र्गहा॑ जा॒तवे॑दः सि॒न्धुं न॑ ना॒वा दु॒रि॒ताऽति॑पर॑षि ।
अ॒ग्ने अ॒त्रि॒वन्म॑न॒सा गृ॒णानो॑ऽस्माकं बो॒ध्यवि॒ता त॒नूना॑म ॥ ४ ॥

पृ॒त॒ना जि॒तꣳ स॑ह॒मान॑मु॒ग्रम॒ग्निꣳ हु॒वेम॑ पर॒माथ्स॑ध॒स्थात् । स
नः॑ पर॑ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा॒ क्षा॒म॒दे॒वो अ॒ति दु॒रि॒तात्य॑ग्निः ॥ ५ ॥

प्र॒त्नोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॑ हो॒ता न॒व्यश्च॑ स॒त्सि । स्वा॒ञ्चाग्ने॑
त॒नुवं॑ पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्यं॑ च॒ सौभ॑ग॒माय॑जस्व ॥ ६ ॥

गोभिर्जुष्टमयुजो निषिक्तं तवैन्द्र विष्णोरनुसञ्चरेम। नाकस्य
पृष्ठमभि संवसानो वैष्णवीं लोक इह मादयन्ताम् ॥ ७ ॥

कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि।
तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात् ॥

॥ श्रीसूक्तम् ॥

हिरण्यवर्णां हरिणीं सुवर्णरजतस्रजाम्। चन्द्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं
जातवेदो म आवह ॥ १ ॥

तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम्। यस्यां हिरण्यं
विन्देयं गामश्वं पुरुषानहम् ॥ २ ॥

अश्वपूर्वा रथमध्यां हस्तिनादप्रबोधिनीम्। श्रियं देवीमुपह्वये
श्रीर्मादेवीर्जुषताम् ॥ ३ ॥

कां सोऽस्मितां हिरण्यप्राकारामार्द्रां ज्वलन्तीं तृप्तां तर्पयन्तीम्।
पद्मे स्थितां पद्मवर्णां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ ४ ॥

चन्द्रां प्रभासां यशसा ज्वलन्तीं श्रियं लोके देवजुष्टामुदाराम्।
तां पद्मिनीमीं शरणमहं प्रपद्येऽलक्ष्मीमे नश्यतां त्वां वृणे ॥ ५ ॥

आदित्यवर्णे तपसोऽधिजातो वनस्पतिस्तव वृक्षोऽथ
बिल्वः। तस्य फलानि तपसा नुदन्तु मायान्तरायार्थं बाह्या
अलक्ष्मीः ॥ ६ ॥

उपैतु मां देवसखः कीर्तिश्च मणिना सह। प्रादुर्भूतोऽस्मि
राष्ट्रेऽस्मिन् कीर्तिमृद्धिं ददातु मे ॥ ७ ॥

क्षुत्पिपासामलां ज्येष्ठामलक्ष्मीं नाशयाम्यहम्। अभूतिमसमृद्धिं
च सर्वां निर्णुद मे गृहात् ॥ ८ ॥

गन्धद्वारां दुराधरूपां नित्यपुष्टां करीषिणीम्। ईश्वरीं सर्वभूतानां
तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ ९ ॥

मनसः काममाकूतिं वाचः सत्यमशीमहि। पशूनां रूपमन्नस्य
मयि श्रीः श्रयतां यशः ॥ १० ॥

कर्दमेन प्रजाभूता मयि सम्भव कर्दम। श्रियं वासय मे कुले
मातरं पद्ममालिनीम् ॥ ११ ॥

आपः सृजन्तु स्निग्धानि चिह्नीत वस मे गृहे। नि च देवीं मातरं
श्रियं वासय मे कुले ॥ १२ ॥

आर्द्रा पुष्करिणीं पुष्टिं सुवर्णां हेममालिनीम्। सूर्या हिरण्मयीं
लक्ष्मीं जातवेदो म आवह ॥ १३ ॥

आर्द्रा यः करिणीं यष्टिं पिङ्गलां पद्ममालिनीम्। चन्द्रां हिरण्मयीं
लक्ष्मीं जातवेदो म आवह ॥ १४ ॥

तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम्। यस्यां हिरण्यं
प्रभूतं गावो दास्योऽश्वान् विन्देयं पुरुषानहम् ॥ १५ ॥

महादेव्यै च विद्महे विष्णुपत्न्यै च धीमहि।
तन्नो लक्ष्मीः प्रचोदयात् ॥ १६ ॥

॥ मेधासूक्तम् ॥

(तैत्तिरीयारण्यकम् - ४/प्रपाठकः - १०/अनुवाकः - ४१-४४)

मेधादेवी जुषमाणा न आगाद्विश्वाची भद्रा सुमनस्यमाना।
त्वया जुष्टा नुदमाना दुरुक्तान् बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। त्वया

जुष्टं ऋषिर्भवति देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया। त्वया
 जुष्टंश्चित्रं विन्दते वसु सानो जुषस्व द्रविणो न मेधे॥ मेधां म
 इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे अश्विनावुभावाधत्तां
 पुष्करस्रजा। अप्सरासु च या मेधा गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवीं
 मेधा सरस्वती सा मां मेधा सुरभिर्जुषतां स्वाहा॥ आ मां
 मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या। ऊर्जस्वती
 पयसा पिन्वमाना सा मां मेधा सुप्रतीका जुषन्ताम्। मयि मेधां
 मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र
 इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु।

॥ भाग्यसूक्तम् ॥

(तैत्तिरीय ब्राह्मणम् अष्टकम् - ३/प्रश्नः - ८/अनुवाकम् - ९)

प्रा॒तर॒ग्निं प्रा॒तरिन्द्र॑ हवामहे प्रा॒त॒र्भि॒त्रा वरु॑णा प्रा॒तर॒श्विना॑ ।
प्रा॒त॒र्भगं॑ पू॒षणं॑ ब्र॒ह्म॒णस्पतिं॑ प्रा॒तः सोम॑मु॒त रु॒द्रं हु॑वेम ॥ १ ॥

प्रा॒त॒र्जितं॑ भग॑मु॒ग्रं हु॑वेम व॒यं पु॒त्रमदि॑ते॒र्यो वि॒ध॒र्ता ।
आ॒र्द्ध॒श्चि॒द्यं म॒न्य॒मानस्तु॑र॒श्चि॒द्राजा॑ चि॒द्यं भगं॑ भ॒क्षीत्या॑ह ॥ २ ॥

भग॑ प्र॒णेत॑र्भग॒ सत्य॑राधो भग॑मां धि॒यमु॑द॒वद॑दन्नः ।
भग॑प्र॒णो जन॑य गो॒भि॒रश्वै॑र्भग॑प्र॒नृभि॑र्नृ॒वन्तः स्याम॑ ॥ ३ ॥

उ॒तेदा॑नीं भग॑वन्तः स्यामो॒त प्र॑पि॒त्व उ॒त मध्ये॑ अ॒ह्नाम् ।
उ॒तोदि॑ता म॒घव॑न्त॒सूर्य॑स्य व॒यं दे॒वानां॑ सु॒मतौ॑ स्याम ॥ ४ ॥

भग॑ ए॒व भग॑वां॒ अस्तु॑ दे॒वास्तेन॑ व॒यं भग॑वन्तः स्याम ।
तं त्वा॑ भग॒ सर्व॑ इ॒ज्जो॑हवीमि॒ सनो॑ भग॒ पुर ए॒ता भ॑वे॒ह ॥ ५ ॥

सम॑ध्व॒रायोष॑सोऽन॑मन्त दधि॒क्रावै॑व शुच॑ये प॒दाय॑ ।
अ॒र्वा॒चीनं॑ व॒सुवि॑दं भग॑न्नो रथ॑मि॒वाश्वा॑वा॒जिन॑ आव॒हन्तु॑ ॥ ६ ॥

अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासो वीरवतीः सदमुच्छन्तु भद्राः ।
घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनायूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

यो माग्ने भागिनं सन्तमथाभागं चिकीर्षति ।
अभागमग्ने तं कुरु मामग्ने भागिनं कुरु ॥ ८ ॥

॥ नवग्रहसूक्तम् ॥

आ सत्येन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च । हिरण्ययेन
सविता रथेनाऽदेवो याति भुवना विपश्यन् । अग्निं दूतं वृणीमहे
होतारं विश्ववेदसम् । अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम् ॥ येषामीशो
पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत च द्विपदाम् । निष्क्रीतोऽयं
यज्ञियं भागमेतु रायस्पोषा यजमानस्य सन्तु ॥

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय आदित्याय नमः ॥ १ ॥

अग्निर्मूर्द्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम् । अपां रेतांसि
जिन्वति । स्योना पृथिवि भवाऽनृक्षरा निवेशनी । यच्छानः शर्म
सप्रथाः । क्षेत्रस्य पतिना वयं हिते नैव जयामसि । गामश्वं
पोषयित्वा स नो मृडातीदृशे ॥

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय अङ्गारकाय नमः ॥ २ ॥

प्रवः शुक्राय भानवे भरध्वं हव्यं मतिं चाग्नये सुपूतम् ॥
 यो दैव्यानि मानुषा जनूष्यन्तर्विश्वानि विद्व न जिगाति ॥
 इन्द्राणीमासु नारिषु सुपत्नीमहमश्रवम् । न ह्यस्या अपरञ्चन
 जरसा मरते पतिः ॥ इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनैभ्यः ।
 अस्माकमस्तु केवलः ॥

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय शुक्राय नमः ॥ ३ ॥

आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्णायम् । भवा वाजस्य
 सङ्गथे ॥ अप्सु मे सोमो अब्रवीदन्तर्विश्वानि भेषजा । अग्निं
 च विश्वशम्भुवमापश्च विश्वभेषजीः । गौरी मिमाय सलिलानि
 तक्षत्येकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी । अष्टापदी नवपदी बभूवुषी
 सहस्राक्षरा परमे व्योमन् ।

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय सोमाय नमः ॥ ४ ॥

उद्ध्व्यस्वान्ने प्रतिजागृह्येनमिष्टापूर्ते सःसृजेथामयं च । पुनः
 कृण्वंस्त्वा पितरं युवानमन्वाताःसीत्वयि तन्तुमेतम् ॥ इदं

विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम्। समूढमस्यपां सुरे॥
 विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसि विष्णोः श्वप्रैस्थो विष्णोः
 स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसि वैष्णवमसि विष्णवे त्वा।
 अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय बुधाय नमः ॥ ५ ॥

बृहस्पते अतियदर्यो अहोद्विमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु।
 यद्दीदयच्छवसर्तप्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम्॥
 इन्द्रमरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्याते अपिबः सुतस्य।
 तव प्रणीती तव शूरशर्मन्नाविवासन्ति कवयः सुयज्ञाः॥
 ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचौ वेन आवः।
 सबुधिया उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च विवः॥
 अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय बृहस्पतये नमः ॥ ६ ॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतयै। शंयोरभिस्रवन्तु
 नः॥ प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परिता बभूव।
 यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम्।
 इमं यमप्रस्तरमाहि सीदाऽङ्गिरोभिः पितृभिः संविदानः।

आत्वा मन्त्राः कविशस्ता वहन्त्वेना राजन् हविषा मादयस्व ॥
अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय शनैश्चराय नमः ॥ ७ ॥

कया नश्चित्र आभुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया
वृता। आऽयङ्गौः पृश्निरक्रमीदसनन्मातरं पुनः। पितरं च
प्रयन्त्सुवः। यत्ते देवी निरृतिराबबन्ध दामं ग्रीवास्वविचर्त्यम्।
इदं ते तद्विष्याम्यायुषो न मध्यादथाजीवः पितुमद्धि प्रमुक्तः ॥
अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय राहवे नमः ॥ ८ ॥

केतुं कृण्वन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसै। समुषद्भिरजायथाः ॥
ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्।
श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन्।
(ऋक्) सचित्रं चित्रं चितयन् तमस्मे चित्रक्षत्रं चित्रतमं
वयोधाम्। चन्द्रं रयिं पुरुवीरं बृहन्तं चन्द्रचन्द्राभिर्गृणते
युवस्व ॥

अधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय केतवे नमः ॥ ९ ॥

॥ ॐ आदित्यादि नवग्रहदेवताभ्यो नमो नमः ॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ नक्षत्रसूक्तम् ॥

(तैत्तिरीय ब्राह्मणम् अष्टकम् - ३/प्रश्नः - १)

(तैत्तिरीय संहिता काण्डम् - ३/प्रपाठकः - ५/अनुवाकः - १)

अ॒ग्निर्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑ । नक्ष॑त्रं दे॒वमिन्द्रि॒यम् । इ॒दमा॑सां
विच॑क्षणम् । ह॒विरा॒सं जु॑होतन । यस्य॑ भा॒न्ति र॒श्मयो॑ यस्य॑
के॒तवः॑ । यस्ये॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि स॒वा । स कृ॒त्तिकाभि॑-
र॒भिसं॑वसानः । अ॒ग्निर्नो॑ दे॒वः सु॒विते॑ द॒धातु ॥ १ ॥

प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी वै॒तु प॒त्नी । वि॒श्वरू॑पा बृ॒हती चि॒त्रभा॑नुः । सा नो॑
य॒ज्ञस्य॑ सु॒विते॑ द॒धातु । यथा॑ जी॒वेम॑ श॒रदः॑ स॒वीराः॑ । रोहि॒णी
दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त् । वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्र॒तिमो॑द॒माना । प्र॒जाप॑तिः
ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती । प्रि॒या दे॒वाना॑मु॒पया॑तु य॒ज्ञम् ॥ २ ॥

सोमो॑ रा॒जा मृ॒गशी॑रू॒षेण॑ आ॒गन् । शि॒वं नक्ष॑त्रं प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑ ।
आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु । रे॒तः प्र॒जां यज॑माने द॒धातु । यत्ते॑
नक्ष॑त्रं मृ॒गशी॑रू॒षमस्ति॑ । प्रि॒यः रा॒जन् प्रि॒यत॑मं प्रि॒याणा॑म् । तस्मै॑

ते सोम हविषा विधेम। शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ ३ ॥

आर्द्रया रुद्रः प्रथमा न एति। श्रेष्ठो देवानां पतिरघ्नियानाम्।
नक्षत्रमस्य हविषा विधेम। मा नः प्रजां रीरिषन्मोत
वीरान्। हेती रुद्रस्य परिणो वृणक्तु। आर्द्रा नक्षत्रं
जुषतां हविर्नः। प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशं
सन्नुदतामरातिम् ॥ ४ ॥

पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो
देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः। एवा न
देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू हविषा
वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पार्थः ॥ ५ ॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बभूव। श्रेष्ठो
देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु।
तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परिपातु पश्चात्।
बाधेतां द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ ६ ॥

इदं सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः। ये

अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति। ते नः सर्पासो हवमागमिष्ठाः। ये
 रौचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनुसञ्चरन्ति। येषामाश्रेषा
 अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमज्जुहोमि ॥ ७ ॥

उपहूताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः सुकृतः सुकृत्याः।
 ते नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषन्ताम्।
 ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति।
 याऽश्च विद्मयाऽ उ च न प्रविद्म। मघासु यज्ञः सुकृतं
 जुषन्ताम् ॥ ८ ॥

गवां पतिः फल्गुनीनामसि त्वम्। तदर्यमन् वरुणमित्र चारु। तं
 त्वा वयः सनितारः सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप संविशेम।
 येनेमा विश्वा भुवनानि सञ्जिता। यस्य देवा अनुसंयन्ति
 चेतः। अर्यमा राजाऽजरस्तु विष्मान्। फल्गुनीनामृषभो
 रौरवीति ॥ ९ ॥

श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि। तत्त्वा विदुः फल्गुनीस्तस्य
 वित्तात्। अस्मभ्यं क्षत्रमजरः सुवीर्यम्। गोमदश्च वदुपसन्नुदेह।

भगौ ह दाता भग इत्प्रदाता। भगौ देवीः फल्गुनीराविवेश।
भगस्येत्तं प्रसवं गमेम। यत्र देवैः सधमादं मदेम ॥ १० ॥

आयातु देवः सवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन्
हस्तः सुभगं विद्वानापसम्। प्रयच्छन्तं पपु रि पुण्यमच्छ।
हस्तः प्रयच्छ त्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रतिगृभीम
एनत्। दातारमद्य सविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसुवाति
यज्ञम् ॥ ११ ॥

त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभगं संसं युवतिः रोचमानाम्।
निवेशयन्नमृतान्मर्त्यांश्च। रूपाणि पिंशन् भुवनानि विश्वा।
तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्।
तन्नः प्रजां वीरवतीं सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः समनक्तु
यज्ञम् ॥ १२ ॥

वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ठ्याम्। तिग्मशृङ्गो वृषभो रोरुवाणः।
समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप द्वेषांसि नुदतामरातीः।
तन्नो वायुस्तदु निष्ठ्या शृणोतु। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्।

तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। यथा तरेम दुरितानि
विश्वा ॥ १३ ॥

दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः। तदिन्द्राग्नी कृणुतां तद्विशार्वे।
तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्। पश्चात् पुरस्तादभयं नो अस्तु।
नक्षत्राणामधिपत्नी विशार्वे। श्रेष्ठाविन्द्राग्नी भुवनस्य गोपौ।
विषूचः शत्रूनपबाधमानौ। अप क्षुधं नुदतामरातिम् ॥ १४ ॥

पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तात्। उन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय।
तस्यां देवा अधिसंवसन्तः। उत्तमे नाक इह मादयन्ताम्।
पृथ्वी सुवर्चा युवतिः सजोषाः। पौर्णमास्युदगाच्छोभमाना।
आप्याययन्ती दुरितानि विश्वा। उरुं दुहां यजमानाय
यज्ञम् ॥ १५ ॥

ऋद्ध्यास्म हव्यैर्नमसोपसद्य। मित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु।
अनूराधान् हविषा वर्धयन्तः। शतं जीवेम शरदः सवीराः।
चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधा स इति यद्वदन्ति।
तन्मित्र एति पथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययैर्विततैरन्तरिक्षे ॥ १६ ॥

इन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठाम॒नु नक्ष॑त्रमेति। यस्मिन् वृ॒त्रं वृ॒त्र तू॒र्यं त॒तार॑।
 तस्मिन्व॒यम॒मृतं॑ दु॒हानाः॑। क्षु॒धं तरे॑म॒ दुरि॑तिं॒ दुरि॑ष्टिम्।
 पु॒रन्द॑राय॒ वृष॑भाय॒ धृष्ण॑वै। अ॒षाढा॑य॒ सह॑मानाय॒ मी॒ढुषै॑।
 इन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठा म॒धुम॒दुहाना॑। उ॒रुं कृ॑णोतु॒ यज॑मानाय
 लो॒कम्॥ १७॥

मू॒लं प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदेय। परा॑च्येतु॒ नि॒र्ऋ॑तिः परा॒चा।
 गोभि॑र्नक्ष॒त्रं प॒शुभिः॑ सम॑क्तम्। अ॒हर्भू॑याद्यज॑मानाय॒ मह्य॑म्।
 अ॒हर्नो॑ अ॒द्य सु॒विते॑ द॒धातु॑। मू॒लं नक्ष॑त्रमिति॒ यद्वद॑न्ति। परा॑चीं
 वा॒चा नि॒र्ऋ॑तिं नुदामि। शि॒वं प्र॒जायै॑ शि॒वम॑स्तु॒ मह्य॑म्॥ १८॥

या दि॒व्या आ॒पः प॒यसा॑ सम्ब॒भूवुः॑। या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त
 पा॒र्थि॒वीर्याः॑। यासा॑म॒षाढा॑ अ॒नुय॑न्ति॒ काम॑म्। ता न॒ आपः॑ श॒ङ्
 स्यो॒ना भ॑वन्तु। याश्च॒ कूप्या॑ याश्च॒ ना॒द्याः स॒मुद्रि॑याः। याश्च॒
 वैश॑न्तीरु॒त प्रा॑स॒चीर्याः॑। यासा॑म॒षाढा॑ म॒धु भ॑क्षयन्ति। ता न॒
 आपः॑ श॒ङ् स्यो॒ना भ॑वन्तु॥ १९॥

तन्नो॒ विश्वे॒ उप॑ शृण्वन्तु दे॒वाः। तद॑षा॒ढा अ॒भिसं॑यन्तु॒ यज्ञ॑म्।

तन्नक्षत्रं प्रथतां पशुभ्यः। कृषिवृष्टिर्यजमानाय कल्पताम्।
 शुभ्राः कन्या युवतयः सुपेशसः। कर्मकृतः सुकृतो वीर्यावतीः।
 विश्वान् देवान् हविषा वर्धयन्तीः। अषाढाः काममुपयान्तु
 यज्ञम्॥ २० ॥

यस्मिन् ब्रह्माभ्यजयत्सर्वमेतत्। अमुं च लोकमिदमूच सर्वम्।
 तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विजित्य। श्रियं दधात्वहणीयमानम्।
 उभौ लोकौ ब्रह्मणा सञ्जितेमौ। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विचष्टाम्।
 तस्मिन्वयं पृतनाः सञ्जयेम। तन्नो देवासो अनुजानन्तु
 कामम्॥ २१ ॥

शृण्वन्ति श्रोणाममृतस्य गोपाम्। पुण्यामस्या उपशृणोमि
 वाचम्। महीं देवीं विष्णुपत्नीमजूर्याम्। प्रतीची मेनाः
 हविषा यजामः। त्रेधा विष्णुरुरुगायो विचक्रमे। महीं दिवं
 पृथिवीमन्तरिक्षम्। तच्छ्रोणैतिश्रव इच्छमाना। पुण्यं श्लोकं
 यजमानाय कृण्वती॥ २२ ॥

अष्टौ देवा वसवः सोम्यासः। चतस्रो देवीरजराः श्रविष्ठाः। ते

य॒ज्ञं पा॑न्तु रज॑सः प॒रस्ता॑त् । स॒वत्स॒रीण॑म॒मृत॑ः स्व॒स्ति । य॒ज्ञं
नः॑ पा॒न्तु वस॑वः प॒रस्ता॑त् । दक्षि॑णतोऽभिय॑न्तु श्रवि॑ष्ठाः । पु॒ण्यं
नक्ष॑त्रम॒भि संवि॑शाम । मा नो॒ अरा॑तिर॒घश॑साऽग॒न्न ॥ २३ ॥

क्ष॒त्रस्य॑ राजा वरु॑णोऽधि॒राजः॑ । नक्ष॑त्राणां श॒तभि॑ष॒ग्वसि॑ष्ठः ।
तौ दे॒वेभ्यः॑ कृ॒णुतो॑ दी॒र्घमा॑युः । श॒तं स॒हस्रा॑ भेष॒जानि॑
धत्तः॑ । य॒ज्ञं नो॒ राजा॑ वरु॑ण॒ उपया॑तु । तन्नो॒ विश्वे॑ अ॒भि
संय॑न्तु दे॒वाः । तन्नो॒ नक्ष॑त्रं श॒तभि॑ष॒गजु॑षाण॒म । दी॒र्घमा॑युः
प्रति॑रद्भेष॒जानि॑ ॥ २४ ॥

अ॒ज एक॑पा॒दुद॑गात्पु॒रस्ता॑त् । विश्वा॑ भू॒तानि॑ प्रति॒ मोद॑मानः ।
तस्य॑ दे॒वाः प्रस॑वं य॒न्ति स॒र्वे । प्रो॒ष्ठप॒दासौ॑ अ॒मृत॑स्य गो॒पाः ।
वि॒भ्राज॑मानः समि॒धा न उ॒ग्रः । आऽन्तरि॑क्षमरु॒हद॑ग॒न्ध्याम् ।
तं सूर्य॑ दे॒वम॑जमेक॑पाद॒म् । प्रो॒ष्ठप॒दासो॑ अनु॒यन्ति॒ स॒र्वे ॥ २५ ॥

अहि॑र्बु॒ध्नियः॑ प्रथ॑मा न एति । श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑मु॒त मानु॑षाणाम् ।
तं ब्रा॑ह्म॒णाः सोम॑पाः सो॒म्यासः॑ । प्रो॒ष्ठप॒दासौ॑ अ॒भिर॑क्षन्ति॒
स॒र्वे । च॒त्वार॑ एक॑म॒भि कर्म॑ दे॒वाः । प्रो॒ष्ठप॒दा स॒ इति॑ यान्

वदन्ति। ते बुध्नियं परिषद्यः॑ स्तुवन्तः। अहिः॑ रक्षन्ति
नमसोपसद्य॥ २६ ॥

पूषा रेवत्यन्वेति॑ पन्थाम्। पुष्टिपती॑ पशुपा वाजबस्त्यौ।
इमानि॑ हव्या प्रयता जुषाणा। सुगौर्नो॑ यानैरुपयातां यज्ञम्।
क्षुद्रान् पशून् रक्षतु रेवती॑ नः। गावो नो अश्वाः॑ अन्वेतु पूषा।
अन्नः॑ रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजः॑ सनुतां यजमानाय
यज्ञम्॥ २७ ॥

तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्ठौ सुयमोभिरश्वैः॑। स्वं
नक्षत्रः॑ हविषा यजन्तौ। मध्वासम्पृक्तौ यजुषा समक्तौ।
यौ देवानां॑ भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य
गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां॑
कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्॥ २८ ॥

अप पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो राजा भगवान् विचष्टाम्।
लोकस्य राजा महतो महान् हि। सुगं नः पन्थामभयं
कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति राजा॥ यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त

देवाः। तदस्य चित्रं हविषा यजाम। अप पाप्मानं
भरणीर्भरन्तु ॥ २९ ॥

निवेशनी सङ्गमनी वसूनां विश्वा रूपाणि वसून्यावेशयन्ती।
सहस्रपोषं सुभगा रराणा सा न आगन्वर्चसा संविदाना ॥
यत्ते देवा अदधुर्भागधेयममावास्ये संवसन्तो महित्वा। सा नो
यज्ञं पिपृहि विश्ववारे रयिं नो धेहि सुभगे सुवीरम् ॥ ३० ॥

॥ आयुष्यसूक्तम् ॥

यो ब्रह्मा ब्रह्मण उज्जहार प्राणैः शिरः कृत्तिवासाः पिनाकी।
ईशानो देवः स न आयुर्दधातु तस्मै जुहोमि हविषा घृतेन ॥ १ ॥

विभ्राजमानः सरिरस्य मध्याद्रोचमानो घर्मरुचिर्य आगात्। स
मृत्युपाशानपनुद्य घोरा निहायुषेणो घृतमत्तु देवः ॥ २ ॥

ब्रह्मज्योतिर्ब्रह्मपत्नीषु गर्भं यमादधात् पुरुरूपं जयन्तम्।
सुवर्णरम्भग्रहमर्कमर्च्यं तमायुषे वर्धयामौ घृतेन ॥ ३ ॥

श्रियं लक्ष्मीमौबलामम्बिकां गां षष्ठीं च यामिन्द्रसेनैत्युदाहुः।

तां विद्यां ब्रह्मयोनिं सरूपा मिहायुषे तर्पयामौ घृतेन ॥ ४ ॥

दाक्षायण्यः सर्वयोन्यः स योन्यः सहस्रशो विश्वरूपा विरूपाः ।
ससूनवः सपतर्यः सयूथ्या आयुषेणो घृतमिदं जुषन्ताम् ॥ ५ ॥

दिव्या गणा बहुरूपाः पुराणा आयुश्छिदो नः प्रमथन्तु
वीरान् । तेभ्यो जुहोमि बहुधा घृतेन मा नः प्रजां रीरिषो मौत
वीरान् ॥ ६ ॥

एकः पुरस्ताद्य इदं बभूव यतो बभूव भुवनस्य गोपाः । यमप्येति
भुवनं साम्पराये स नो हविर्घृतमिहायुषैस्तु देवः ॥ ७ ॥

वसून् रुद्रानादित्यान् मरुतोऽथ साध्यान् ऋभून् यक्षान्
गन्धर्वांश्च पितॄंश्च विश्वान् । भृगून् सर्पांश्चाङ्गिरसोऽथ
सर्वान् घृतं हुत्वा स्वायुष्या महयाम शश्वत् ॥ ८ ॥

विष्णो त्वं नो अन्तमः शर्म यच्छ सहन्त्य । प्रतेधारा मधुश्चुत
उथ्सं दुहते अक्षितम् ॥ ९ ॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ पवमानसूक्तम् ॥

(तैत्तिरीय ब्राह्मणम् अष्टकम् - १/प्रश्नः - ४/अनुवाकः - ८)

(तैत्तिरीय संहिता काण्डम् - ५/प्रपाठकः - ६/अनुवाकः - १)

ॐ तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं
नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः।
दधिक्राव्णो अकारिषम्। जिष्णोरश्वस्य वाजिनः। सुरभिन्नो
मुखाकरत्। प्रण आयूँषि तारिषत्।

आपो हि ष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महेरणाय चक्षसे।
यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह नः। उशतीरिव मातरः।
तस्मा अरङ्ग मामवो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च
नः॥

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्विन्द्रः।
अग्निं या गर्भं दधिरे विरूपास्ता न आपः शङ् स्योना भवन्तु॥
यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यं जनानाम्।
मधुश्रुतः शुचयो याः पावकास्ता न आपः शङ् स्योना भवन्तु॥

यासां देवा दिवि कृण्वन्ति भक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति। याः
पृथिवीं पयसोन्दन्ति शुक्रास्ता न आपः शङ् स्योना भवन्तु ॥

शिवेन मा चक्षुषा पश्यताऽऽपः शिवया तनुवोप स्पृशत त्वचं
मे। सर्वाः अग्नीः रप्सुषदो हुवे वो मयि वर्चो बलमोजो नि
धत्त ॥

पवमानः सुवर्जनः। पवित्रेण विचरूषणिः। यः पोता स
पुनातु मा। पुनन्तु मा देवजनाः। पुनन्तु मनवो धिया।
पुनन्तु विश्व आयवः। जातवेदः पवित्रवत्। पवित्रेण पुनाहि
मा। शुक्रेण देवदीद्यत्। अग्ने क्रत्वा क्रतूँ रनु। यत्ते
पवित्रमर्चिषि। अग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे।
उभाभ्यां देवसवितः। पवित्रेण सवेन च। इदं ब्रह्म पुनीमहे।
वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बह्वीस्तनुवो वीतपृष्ठाः।
तया मदन्तः सधमाद्येषु। वयं स्याम पतयो रयीणाम्।
वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनैषिरो मयो भूः।
द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः। ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीताम्।

बृहद्भिः सवितस्तृभिः। वर्षिष्ठैर्देवमन्मभिः। अग्ने दक्षैः
 पुनाहि मा। येन देवा अपुनत। येनऽऽपो दिव्यङ्कशः। तेन
 दिव्येन ब्रह्मणा। इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरध्येति।
 ऋषिभिः सम्भृतं रसम्। सर्वं स पूतमश्नाति। स्वदितं
 मातरिश्चना। पावमानीर्यो अध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं रसम्।
 तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरं सर्पिर्मधूदकम्॥ पावमानीः
 स्वस्त्ययनीः। सुदुघाहि पयस्वतीः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः।
 ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो
 अमुम्। कामान्त्समर्धयन्तु नः। देवीर्देवैः समाभृताः।
 पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदुघाहि घृतश्रुतः। ऋषिभिः
 सम्भृतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। येन देवाः पवित्रेण।
 आत्मानं पुनते सदा। तेन सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनन्तु
 मा। प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामं हिरण्मयम्। तेन ब्रह्म
 विदो वयम्। पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सहमा पुनातु।
 सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु
 मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या पुनातु। भूर्भुवः सुवः।

तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे।

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ मन्त्रपुष्पम् ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
 स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः।
 स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति
 नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ
 शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

यौऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा
 वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य एवं
 वेद। यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। अग्निर्वा
 अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यौऽग्नेरायतनं वेद॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान्
 भवति। य एवं वेद। यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।
 वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो वायोरायतनं
 वेद। आयतनवान् भवति॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं

वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्य तपत आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत आयतनम्॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥ ८२ ॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्यऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्यऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥

आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒पा॒मा॒य॒त॒न॒म् ।
 आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । यः सं॒व॒त्स॒र॒स्य॒ऽऽय॒त॒नं वे॒द॒ ।
 आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । आ॒पो वै सं॒व॒त्स॒र॒स्य॒ऽऽय॒त॒न॒म् ।
 आ॒य॒त॒न॒वा॒न् भ॒व॒ति॒ । य ए॒वं वे॒द॒ । यो॑ऽप्सु ना॒वं प्र॒ति॒ष्ठा॒तां वे॒द॒ ।
 प्र॒त्ये॒व ति॒ष्ठ॒ति ॥

रा॒जा॒धि॒रा॒जाय॑ प्र॒स॒ह्य॒सा॒हि॒नै॑ । नमो॑ व॒यं वै॑श्र॒व॒णाय॑
 कु॒र्म॒हे । स मे॒ का॒मा॒न्का॒मा॒य॒ मह्य॑म् । का॒मे॒श्व॒रो
 वै॑श्र॒व॒णो द॑दातु । कु॒बे॒राय॑ वै॒श्र॒व॒णाय॑ । म॒हा॒रा॒जाय॑ नमः॑ ॥

॥ ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑ ॥

॥ दशशान्तयः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।
 स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः । व्यशेम देवहितं यदायुः ।
 स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः । स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति
 नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः । स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ ॐ
 शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ १ ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः ।
 नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि ॥ ॐ
 शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ २ ॥

नमो वाचे या चौदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
 वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
 मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
 मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासꣳ शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत् ।
 शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती । भूतं वदिष्ये भुवनं

वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु मनिष्ये
 मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो
 वाचमुद्यासं शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
 पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ ३ ॥

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः। अहानिश्
 भवन्तु नः शं रात्रिः प्रतिधीयताम्। शमुषा नो व्युच्छतु
 शमादित्य उदेतु नः। शिवा नः शन्तमा भव सुमृडीका
 सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडायै वास्त्वसि
 वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोश्छित्स्मह्यवास्तुः
 स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठासि प्रतिष्ठावन्तो
 भूयास्म मा प्रतिष्ठायाश्छित्स्मह्यप्रतिष्ठः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि
 यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं वि वात वाहि यद्रपः।
 त्वं हि विश्वभेषजो देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातो वात आ

सिन्धोरा परावतः ॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यद्दो वातते
 गृहोऽमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे ततो नो
 धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह वात आवातु भेषजम्।
 शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे प्र ण आयूषि तारिषत्। इन्द्रस्य गृहोऽसि
 तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये
 भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनातां
 देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य
 ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं म उर्वन्तरं बृहदग्नयः पर्वताश्च यया
 वातः स्वस्त्या स्वस्तिमान्तया स्वस्त्या स्वस्तिमानसानि।
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मयि मेधां
 मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र
 इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु ॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत

द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया
 शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां मंहिष्ठो मत्सदन्धसः।
 दृढाचिदारुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता जैरितृणाम्।
 शतं भवास्यूतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमैधा ऋषयो
 नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव
 बद्धान्॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतयै। शंयोरभिस्रवन्तु
 नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चरषणीनाम्। अपो याचामि
 भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै
 भूयासुयौऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा
 मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः
 शिवर्तमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा
 अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साग्निना शान्ता सा मे
 शान्ता शुचं शमयतु। अन्तरिक्षं शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे

शान्तः शुचः शमयतु। द्यौः शान्ता सादित्येन शान्ता सा मे
 शान्ता शुचः शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षः शान्तिर्द्यौः
 शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशाः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः
 शान्तिरादित्यः शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः
 शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा
 शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः
 शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः।
 तयाहः शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं द्विपदे चतुष्पदे च
 शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च
 ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि
 मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा माः श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा
 प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मा हासिषुः। उदायुषा
 स्वायुषोदोषधीनाः रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृताः
 अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः
 शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं मोदाम शरदः
 शतं भवाम शरदः शतः शृण्वाम शरदः शतं प्रब्रवाम

शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्क सूर्यं दृशे। य
 उदगान्महतोऽर्णवा॥द्विभ्राजमानः सरिरस्य मध्यात्स मा वृषभो
 लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु। ब्रह्मणश्चोतन्यसि
 ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा
 मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं दिवं दाधार पृथिवीं सदेवां
 यदहं वेद तदहं धारयाणि मा मद्भेदोऽधिविस्त्रसत्। मेधामनीषे
 माविशतां समीचीं भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि
 सर्वमायुरयाणि। आभिर्गीर्भिर्यदतौ न ऊनमाप्यायय हरिवो
 वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो
 अध ते स्याम। ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हासीत्। ॐ शान्तिः
 शान्तिः शान्तिः ॥ ४ ॥

ॐ सन्त्वा सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः
 शान्तिः शान्तिः ॥ ५ ॥

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो
 बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते
 वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्म

वदिष्यामि। ऋतं वदिष्यामि। सत्यं वदिष्यामि। तन्मामवतु।
तद्वक्तारमवतु। अवतु माम्। अवतु वक्तारम्। ॐ शान्तिः
शान्तिः शान्तिः ॥ ६ ॥

ॐ तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः ॥ ७ ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः ॥ ८ ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः ॥ ९ ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः

शान्तिः॑ ॥ १० ॥

॥ तैत्तिरीय-आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति
नस्ताक्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
स्वस्ति नस्ताक्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु।
आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः॥ १ ॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्धिया। वाय्वश्चा
रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः।
पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाग्नीर्महामानाः। महसो महसः

स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्त्वाय मे सुत ॥ २ ॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपारघम्। अपाग्रामप
चावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीतांश्च। भुवनं
देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत।
शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका
सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि ॥ ३ ॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्य-
मण्डलम्। सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते।
सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं
कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षय्यात्स्यन्दते
यथा ॥ ४ ॥

तां नद्योऽभि समायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते। एवं
नानासमुत्थानाः। कालाः संवत्सरं श्रिताः। अणुशश्च
महशश्च। सर्वे समवयन्त्रितम्। सतैः सर्वैः समाविष्टः। ऊरुः
सन्न निवर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेव लक्षणे ॥ ५ ॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः
प्रत्यक्षेण। नाधिसत्वः प्रदृश्यते। पटरौ विक्लिधः पिङ्गः।
एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकः
हि शिरो नाना मुखे। कृत्स्नं तदृतुलक्षणम्॥ ६॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे
संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं
ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा
हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति।
नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नऽऽदित्यः संवत्सर
एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमः
रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं
कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥ ७॥

[२]

साकञ्जानां सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति।
तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रजन्ते विकृतानि
रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्।

जहा॑को अ॒स्मदी॑षते। यस्ति॒त्याज॑ सखि॒विदुः॑ सखा॒यम्।
न तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो अ॑स्ति। यदी॑ शृ॒णोत्य॒लकः॑
शृ॒णोति॑ ॥ ८ ॥

न हि प्र॒वेद॑ सु॒कृत॑स्य पन्था॒मिति॑। ऋ॒तुर॒ऋतु॑ना नु॒द्यमा॑नः।
वि॒न॒नादा॑भिधा॒वः। ष॒ष्टिश्च॑ त्रि॒ंश॒का व॒ल्गाः। शु॒क्ल॒कृष्णौ॑
च षा॒ष्टिकौ॑। सा॒रा॒गव॒स्त्रैर्ज॑रदक्षः। व॒स॒न्तो व॒सुभिः॑
स॒ह। सं॒वत्स॒रस्य॑ स॒वितुः॑। प्रै॒ष॒कृत्प्र॑थमः स्मृतः।
अ॒मूना॒दय॑तेत्य॒न्यान् ॥ ९ ॥

अ॒मू॒श्च॑ परि॒रक्ष॑तः। ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्यन्ते। यत्रै॒तदु॑प॒दृश्य॑ते।
ए॒तदे॒व वि॑जानी॒यात्। प्र॒माणं॑ का॒लपर्य॑ये। वि॒शेष॑णं तु
वक्ष्या॑मः। ऋ॒तूनां॑ तन्निबोध॑त। शु॒क्ल॒वासा॑ रु॒द्रग॑णः।
ग्री॒ष्मेण॑ऽऽव॒र्तते॑ स॒ह। नि॒जह॑न् पृथि॒वीं स॒र्वाम् ॥ १० ॥

ज्यो॒तिषा॑ऽप्रति॒ख्येन॑ सः। वि॒श्वरू॒पाणि॑ वा॒सांसि॑।
आ॒दि॒त्यानां॑ निबोध॑त। सं॒वत्स॒रीणं॑ क॒र्मफ॑लम्। व॒र्षाभि॑र्द॒दता॑
स॒ह। अ॒दुःखो॑ दुःखचक्षु॒रिव॑। तद्भा॑ऽऽपी॒त इ॒व दृ॑श्यते।
शी॒तेना॑व्यथ॒यन्नि॒व। रु॒रुदक्ष॑ इ॒व दृ॑श्यते। ह्ला॒दय॑तै॒ज्वल॑तश्चै॒व।

शा॒म्यत॑श्चा॒स्य चक्षु॑षी। या वै प्रजा भ्रं॒ङ्श्य॑न्ते। संवत्सरा॒त्ता
भ्रं॒ङ्श्य॑न्ते। याः प्र॒ति॒ति॒ष्ठ॑न्ति। संवत्सरे ताः प्र॒ति॒ति॒ष्ठ॑न्ति।
वरू॒षाभ्य॑ इत्य॒र्थः ॥ ११ ॥

[३]

अक्षि॑दुःखोत्थि॑तस्यै॒व। वि॒प्रस॑न्ने क॒नीनि॑के। आङ्गे चा॒द्र॒णं
ना॒स्ति। ऋ॒भूणां॑ तन्नि॒बोध॑त। क॒नका॑भा॒नि वासा॑ऽसि।
अ॒हता॑नि नि॒बोध॑त। अन्नम॑श्नीत॒मृज्मी॑त। अ॒हं वो॑ जी॒वन॑प्रदः।
ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्यन्ते। श॒रद्य॑त्रोप॒दृश्य॑ते ॥ १२ ॥

अभि॑धून्वन्तोऽभि॑घ्नन्त इ॒व। वा॒तव॑न्तो म॒रुद्ग॑णाः।
अमु॑तो जेतुमिषुमु॒खमि॑व। सन्न॑द्धाः सह द॑दृशे ह।
अप॑ध्वस्तैर्वस्तिव॒र्णैरि॑व। वि॒शि॒खासः॑ क॒पर्दि॑नः। अक्रु॑द्धस्य
योत्स्य॑मा॒नस्य॑। क्रु॒द्धस्यै॒व लोहि॑नी। हे॒मत॑श्चक्षु॑षी वि॒द्यात्।
अ॒क्ष॒णयोः॑ क्षि॒प॒णोरि॑व ॥ १३ ॥

दुर्भि॑क्षं दे॒वलो॑केषु। म॒नूना॑मु॒दकं॑ गृ॒हे। ए॒ता वा॒चः प्र॑वदन्तीः।
वैद्यु॑तो॒ यान्ति॑ शै॒शिरीः॑। ता अ॒ग्निः प॑वमना अन्वै॒क्षत॑। इ॒ह
जी॒वि॒काम॑परिपश्यन्। तस्यै॒षा भ॑वति। इ॒हे॒हवः॑ स्वत॒पसः॑।

मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणे ॥ १४ ॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्नि च। विश्वे देवा
विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असश्वत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा
वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कच्चन विद्यते।
दिव्यस्यैका धनुरार्तिः। पृथिव्यामपरा श्रिता ॥ १५ ॥

तस्येन्द्रो वन्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनु-
रित्यज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य।
एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरार्तिः। शिर उत्पिपेष। स
प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य
स शिरः प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं
वेद ॥ १६ ॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्वात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न
वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिंस्त्रातः।
सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं

प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम् ॥ १७ ॥
 निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व
 ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति।
 य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय
 सर्वान्कामानभिवहति। स द्रप्सः। तस्यैषा भवति ॥ १८ ॥

अवद्रप्सो अशुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः
 सहस्रैः। आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उप्लुहि तं
 नृमणामथद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह। असुरान्
 परिवृश्चति। पृथिव्यशुमती। तामन्ववस्थितः संवत्सरो दिवं
 च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्।
 यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गाल्लोकात्। इत्यृतुमण्डलानि।
 सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं सन्निर्वचनाः ॥ १९ ॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभासः।
 ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति।
 कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति।

यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु।
यस्मिन्त्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम् ॥ २० ॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे
कश्यपाज्ज्योतिर्लभन्ते। तान्तसोमः कश्यपादधिनिर्द्धमति।
भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त
शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्तसप्त
सूर्यानि। पञ्चकर्णौ वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः ॥ २१ ॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि
शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं
परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्।
एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति।
तस्मादिह तम्रितपाः ॥ २२ ॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातम्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त
सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पथिभिर्दक्षिणावान्। ते
अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति।
सप्तर्त्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो

नानासूर्याः ॥ २३ ॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः
सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति।
एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा
भवति। यद्याव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा
वज्रिन्त्सहस्रं सूर्याः ॥ २४ ॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां
नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात
ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्।
चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्।
सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति ॥ २५ ॥

[७]

केदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सरो मिथः। काहः केयं
दैव रात्री। क मासा ऋतवः श्रिताः। अर्द्धमासा मुहूर्ताः।
निमेषास्तुटिभिः सह। केमा आपो निविशन्ते। यदीतो
यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये

समाहिताः ॥ २६ ॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किंस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूयवसिनी मनुषे दशस्यै ॥ २७ ॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थं पृथिवीमभितौ मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम् ॥ २८ ॥

अग्नयौ वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवमं मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते ॥ २९ ॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्भिः

च सम्प्रति। पृच्छामि त्वां पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं
नस्तद्वहन् प्रब्रूहि। यदि वैत्थाऽसतो गृहान्॥ ३० ॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निघ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु।
तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य
कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा
पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥ ३१ ॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं
जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति।
कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धगमनः। तस्यैषा भवति।
आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्या रुहः॥ ३२ ॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः
पश्यको भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्।
अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं सुपथा राये
अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः।
भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥ ३३ ॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो
नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्।
एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः।
नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैका-
दशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः ॥ ३४ ॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला
अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं
वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः।
विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामः हन्ति ॥ ३५ ॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घ्रिर्बम्भारिः।
हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्त्सूर्यवर्चाः।
कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च
देवा गरुगिरः ॥ ३६ ॥

नैनं गरौ हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि
तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी

बभूवुषी॑। सहस्राक्षरा परमे व्योम॑न्निति। वाचो॑ विशे॒षणम्।
अथ निगद॑व्याख्या॒ताः। ताननु॑क्रमिष्यामः। व॒राहवः
स्वत॑पसः ॥ ३७ ॥

विद्युन्म॑हसो धूप॑यः। श्वापयो गृहमेधा॑श्चेत्येते। ये
चेमेऽशि॑मिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथि॑वीमभिवर्ष॑न्ति।
वृष्टि॑भिरिति। एतयै॒व विभक्ति॑विपरी॒ताः। सप्तभि॑र्वा
तैरुदी॑रिताः। अमूँल्लो॑कानभिवर्ष॑न्ति। तेषा॑मेषा भव॑ति।
समा॑नमेतदुद॑कम् ॥ ३८ ॥

उच्चै॑त्यवचा॒हभिः। भूमिं॑ पर्ज॒न्या जिन्व॑न्ति। दि॒वं
जिन्व॑न्त्यग्नय इति। यदक्ष॑रं भूतकृ॑तम्। विश्वे॑ दे॒वा उपा॑सते।
म॒हर्षि॑मस्य गो॒प्तारम्। ज॒मद॑ग्निमकुर्वत। ज॒मद॑ग्निराप्या॑यते।
छन्दो॑भिश्चतु॒रुत्तरैः। राज्ञः॑ सोम॑स्य तृ॒प्तासः॑ ॥ ३९ ॥

ब्रह्म॑णा वीर्या॑वता। शि॒वा नः प्र॒दिशो॑ दि॒शः। तच्छुं
योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीः
स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भे॒षजम्।

शं नो अस्तु द्विपदै। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३)
इति निगदव्याख्याताः ॥ ४० ॥

[९]

सहस्रवृद्धियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना
भुज्यूनासत्या। विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः पतिव्योम।
मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः। सरमा इति
स्त्रीपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्। विषुरूपे अहनी
द्यौरिव स्थः ॥ ४१ ॥

विश्वा हि माया अवथः स्वधावन्तौ। भद्रा वा पूषणाविह
रातिरस्तु। वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी
चरथः स५ सखायौ। तावश्विना रासभाश्वा हवं मे। शुभस्पती
आगत५ सूर्यया सह। त्युग्रोह भुज्युमश्विनोदमेघे। रयिं न
कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः। तमूहथुनौभिरात्मन्वतीभिः।
अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपोदकाभिः ॥ ४२ ॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्भिः। नासत्या भुज्युमूहथुः

पतङ्गैः। समुद्रस्य धन्वन्नाद्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपद्भिः
षडश्वैः। सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः।
आपपूरूषम्बरश्चैव। सवितरिपसोऽभवत्। त्य५ सुतृप्तं
विदित्वैव। बहुसौम गिरं वशी ॥ ४३ ॥

अन्वेति तुग्नो वक्रियान्तम्। आयसूयान्तसोमतृप्सुषु। स
सङ्ग्रामस्तमौद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स
तद्गोभिः स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति
परिवृत्याऽस्तः। एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः।
अहरहर्गर्भं दधाथे ॥ ४४ ॥

तयोरैतौ वत्सावहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो रात्रिः।
ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरैतौ वत्सौ।
अग्निश्चादित्यश्च। रात्रेर्वत्सः। श्वेत आदित्यः। अहोऽग्निः ॥ ४५ ॥

ताम्रो अरुणः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरैतौ
वत्सौ। वृत्रश्च वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युत आदित्यस्य। ता
अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरैतौ वत्सौ ॥ ४६ ॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव
 प्रतिपद्येते। सेयः रात्री गर्भिणी पुत्रेण संवसति। तस्या वा
 एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोर्गर्भिण्या उल्बणम्।
 एवमेतस्या उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति।
 य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य
 वत्सः। अथ पवित्राङ्गिरसः ॥ ४७ ॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितैषां प्रत्नो अभिरक्षति व्रतम्।
 महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छेकुर्धरुणेष्वारभम्।
 पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पतैः। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः।
 अतस्ततनूर्न तदामो अश्रुते। श्रुतास इद्वहन्तस्तत्समाशत।
 ब्रह्मा देवानाम्। असतः सद्ये ततक्षुः ॥ ४८ ॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः
 शङ्कृतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य।
 अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृश्रे कुहचिद्विवेयुः।
 अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।

तत्सवितुर्वरेण्यम् । भर्गो देवस्य धीमहि ॥ ४९ ॥

धियो यो नः प्रचोदयात् । तत्सवितुर्वृणीमहे । वयं देवस्य
भोजनम् । श्रेष्ठं सर्वधातमम् । तुरं भर्गस्य धीमहि । अपागूहृत
सविता तृभीन् । सर्वाँन्दिवो अन्धसः । नक्तं तान्यभवन्दृशे ।
अस्थ्यश्चा सम्भविष्यामः । नाम नामैव नाम मै ॥ ५० ॥

नपुंसकं पुमाँस्त्र्यस्मि । स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः । यजेऽयक्षि
यष्टाहे च । मया भूतान्ययक्षत । पशवो मम भूतानि ।
अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः । स्त्रियः सतीः । ता उमे पुंस
आहुः । पश्यदक्षुण्वान्नविचेतदन्धः । कविर्यः पुत्रः स इमा
चिकेत ॥ ५१ ॥

यस्ता विजानात्सवितुः पितासत् । अन्धो मणिमविन्दत् ।
तमनङ्गुलिरावयत् । अग्नीवः प्रत्यमुञ्चत् । तमजिह्वा असश्चत् ।
ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम् । वृक्षं यो वेद सम्प्रति । न स जातु
जनः श्रद्दयात् । मृत्युर्मा मारयादितिः । हसितं रुदितं
गीतम् ॥ ५२ ॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि
 स्वेव विद्धि तत्। अतृष्यःस्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता मे
 मिथू चरन्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च चेतनः।
 स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्रीवः
 प्रत्यमुञ्चत्॥ ५३ ॥

सोऽजिह्वो असञ्चत। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि
 प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तत्सम्भवस्य व्रतम्।
 आतमग्ने रथं तिष्ठ। एकांश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्।
 वातघ्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥ ५४ ॥

नास्याक्षो यातु सज्जति। यच्छ्वेतान् रोहितांश्चाग्नेः। रथे
 युक्त्वाऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये
 विंशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च। नियुद्धिर्वायविह
 ता विमुञ्च॥ ५५ ॥

[११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमऽऽधम सन्धम। आदित्ये

चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमाधौहि यः पुमान्। इतः सिक्तः
सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्।
य एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च
दृश्यते ॥ ५६ ॥

एवमेतं निबोधत। आमन्दैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः।
मा त्वा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि।
मा मन्दैरिन्द्र हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा मा
केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च
महद्भिश्च ॥ ५७ ॥

निघृष्टैरसमायुतैः। कालैरहरित्वमापन्नैः। इन्द्रऽऽयाहि
सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः।
संवत्सरो विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव। सुब्रह्मण्योः
सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योम्। इन्द्रऽऽगच्छ हरिव आगच्छ
मेधातिथेः। मेष वृषणश्चस्य मेने ॥ ५८ ॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण।

अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वाससो-
ऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते। ताम्राश्वास्ताम्ररथाः।
ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खादुदतः। इतो रुद्राः
पराङ्गताः ॥ ५९ ॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च।
विश्वरूपैरिहऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति
तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च। कालावयवानामितः
प्रतीज्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं करोतीति।
वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेव
विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण
आस्तरणमसि। ब्रह्मण उपस्तरणमसि ॥ ६० ॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद न
मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्।
अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न

चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयौनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममूं
दिवम्॥ ६१ ॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं महीमू
षु। अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता स पिता स पुत्रः।
विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः। अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्।
अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये जातास्तन्वः परि। देवां (२)
उपप्रैत्सप्तभिः॥ ६२ ॥

परा माताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रैत्पूव्यं
युगम्। प्रजायै मृत्यवे तत्। परा माताण्डमाभरदिति।
ताननुक्रमिष्यामः। मित्रश्च वरुणश्च। धाता चार्यमा च।
अशश्च भगश्च। इन्द्रश्च विवस्वाश्चेत्येते। हिरण्यगर्भो हंसः
शुचिषत्। ब्रह्मजज्ञानं तदित्पदमिति। गर्भः प्राजापत्यः। अथ
पुरुषः सप्त पुरुषः॥ ६३ ॥

[यथास्थानं गर्भिण्यः]

[१३]

योऽसौ तपन्नुदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा

मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायोद॑गाः। अ॒सौ योऽस्त॒मेति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॒दायाऽस्त॒मेति॑। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायाऽस्त॒ङ्गाः। अ॒सौ य आपू॑र्यति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरापू॑र्यति ॥ ६४ ॥

मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरापू॑रिष्ठाः। अ॒सौ योऽप॑क्षीयति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः। अ॒मूनि॒ नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति चोत्स॑र्पन्ति च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोत्सृ॑पत ॥ ६५ ॥

इ॒मे मासा॑श्चार्धमा॒साश्च॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति चोत्स॑र्पन्ति च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोत्सृ॑पत। इ॒म ऋ॒तवः॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति चोत्स॑र्पन्ति च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोत्सृ॑पत। अ॒यं सं॒वत्स॑रः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति चोत्स॑र्पति च ॥ ६६ ॥

मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्सृ॑प।
इ॒दम॑हः। सर्वे॑षां भू॒ताना॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोत्स॑र्पति च। मा मै॑
प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्सृ॑प। इ॒यः
रात्रिः॑। सर्वे॑षां भू॒ताना॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोत्स॑र्पति च। मा
मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्सृ॑प। ॐ
भूर्भुवः॑ स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनं॑ री॒द्वम्॥ ६७॥

[१४]

अथऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने
स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा
भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि।
सतां सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि।
अभिधून्वतामभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां
स्थाने स्वतेजसा भानि। ऋभूणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा
भानि। विश्वेषां देवानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा
भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा
भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं॑

री॒द्वम् ॥ ६८ ॥

[१५]

आ॒रोग॑स्य स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। भ्राज॑स्य स्था॒ने स्व॒तेज॑सा
भा॒नि। प॒टर॑स्य स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। प॒तङ्ग॑स्य स्था॒ने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। स्व॒र्णर॑स्य स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि।
ज्यो॒तिषी॑म॒तस्य॑ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। वि॒भास॑स्य स्था॒ने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। क॒श्यप॑स्य स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। ॐ
भूर्भुवः॑ स्वः॑। आ॒पो वो मि॒थुनं॑ मा नो मि॒थुनं॑ री॒द्वम् ॥ ६९ ॥

[१६]

अथ वा॒योरे॑काद॒शपु॒रुष॑स्यैकाद॒शस्त्री॑कस्य। प्र॒भ्राज॑मा॒नानां॑
रु॒द्राणां॑ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। व्य॒वदा॑ता॒नां रु॒द्राणां॑
स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। वा॒सुकि॑वैद्यु॒तानां॑ रु॒द्राणां॑ स्था॒ने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। रज॑ता॒नां रु॒द्राणां॑ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि।
प॒रुषा॑णां रु॒द्राणां॑ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। श्या॑मा॒नां रु॒द्राणां॑
स्था॒ने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। क॒पिला॑नां रु॒द्राणां॑ स्था॒ने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। अ॒तिलो॑हि॒तानां॑ रु॒द्राणां॑ स्था॒ने स्व॒तेज॑सा

भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि ॥ ७० ॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम् ॥ ७१ ॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।

जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो
 दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव
 उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य
 स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
 विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः
 स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम् ॥ ७२ ॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
 यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते ॥ ७३ ॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः
 पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्।

वि॒श्वक॑र्मा व आ॒दि॒त्यैरु॑त्त॒रत॑ उप॒दध॑ताम्। त्वष्टा॑ वो
रूपैरु॒परि॑ष्टादु॒पद॑धताम्। सं॒ज्ञानं॑ वः प॒श्चादि॑ति। आ॒दि॒त्यः
सर्वो॑ऽग्निः पृ॒थिव्या॑म्। वा॒युरन्त॑रिक्षे। सूर्यो॑ दि॒वि। च॒न्द्रमा॑
दि॒क्षु। नक्ष॑त्राणि स्वलो॒के। ए॒वा ह्ये॒व। ए॒वा ह्य॒ग्ने। ए॒वा हि
वा॒यो। ए॒वा ही॑न्द्र। ए॒वा हि पू॑षन्। ए॒वा हि दे॒वाः ॥ ७४ ॥

[२०]

आप॑मापा॒मपः॑ सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः। अ॒ग्निर्वा॒युश्च
सूर्य॑श्च। स॒ह सञ्च॑स्कर॒र्द्धिया॑। वा॒य्वश्चा॑ रश्मि॒पत॑यः।
मरी॑च्यात्मा॒नो अ॒द्रुहः॑। दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॑त्वाय॒ मे सु॑त।
महा॑नाम्नीर्महा॒मानाः॑। म॒हसो॑ म॒हसः॑ स्वः॑ ॥ ७५ ॥

दे॒वीः पर्जन्य॑सूव॒रीः। पु॒त्रव॑त्वाय॒ मे सु॑त। अ॒पाश्च॑युष्णिम॒पा
रक्षः॑। अ॒पाश्च॑युष्णिम॒पार॑घम्। अ॒पा॑घ्रा॒मप॑चाव॒र्तिम्॑।
अप॑दे॒वीरि॒तो हि॑त। वज्रं॑ दे॒वीर॑जी॒ताः॒श्च। भु॑वनं दे॒वसू॑व॒रीः।
आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमु॒दी॒षत॑ ॥ ७६ ॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृ॒णुयाम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्ष॒भिर्य॑ज॒त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ सस्त॒नूभिः॑। व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः॑।

स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
 स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॑ बृ॒हस्प॑तिर्दधातु।
 के॒तवो॑ अरु॒णास॑श्च। ऋ॒षयो॑ वा॒तर॑श॒नाः। प्र॒तिष्ठा॑ꣳ श॒तधा॑
 हि। स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॑म्। शि॒वा नः॑ श॒न्तमा॑ भवन्तु।
 दि॒व्या आप॑ ओष॒धयः॑। सु॒मृ॒डीका॑ सर॒स्वति॑। मा ते॒ व्योम॑
 स॒न्द्दृशि॑ ॥ ७७ ॥

[२१]

यौऽपां पु॒ष्पं वेद॑। पु॒ष्पवान् प्र॒जावा॑न् प॒शुमा॑न् भवति।
 च॒न्द्रमा॒ वा अ॒पां पु॒ष्पम्। पु॒ष्पवान् प्र॒जावा॑न् प॒शुमा॑न् भवति।
 य ए॒वं वेद॑। यौऽपामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति।
 अ॒ग्निर्वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यौऽग्नेरा॒यत॑नं
 वेद॑ ॥ ७८ ॥

आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वा अ॒ग्नेरा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान्
 भवति। य ए॒वं वेद॑। यौऽपामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति।
 वा॒युर्वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो वा॒योरा॒यत॑नं
 वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति ॥ ७९ ॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यौऽमुष्य तपत आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत आयतनम्॥ ८० ॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥ ८१ ॥

य एवं वेद। यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥ ८२ ॥

यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्यऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्यऽऽयतनम्।

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद ॥ ८३ ॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्।

आयतनवान् भवति। यः संवत्सरस्यऽऽयतनं वेद।

आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्यऽऽयतनम्।

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद।

प्रत्येव तिष्ठति ॥ ८४ ॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाऽभ्यनूक्ता। अपां

रसमुदयंसन्न। सूर्ये शुक्रं समाभृतम्। अपां रसस्य यो

रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपां रसः।

तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा।

अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम् ॥ ८५ ॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सङ्स्तीर्य। तस्मिन्विहायसे।

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीते-

ऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ

भुवनेप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति।

अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु ॥ ८६ ॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः
शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं
प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं
प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते ॥ ८७ ॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः ॥ ८८ ॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती।
तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा
अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद ॥ ८९ ॥

[२२]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे
समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं
सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा

वदति। तत्कर्मणा करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे
समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत् ॥ ९० ॥

सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो
मनीषेति। उपैनन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं
वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य
यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरशना ऋषय
उदतिष्ठन् ॥ ९१ ॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो
रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्।
मम वैत्वङ्मांसं। समभूत् ॥ ९२ ॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्।
स सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्।
तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वं समभूः। त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स
इत् आदायापः ॥ ९३ ॥

अञ्जलिना पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत् आदित्य

उदतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत
उपादधात्। एवाह्यग्न इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा
दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि वायो
इति ॥ ९४ ॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत
उपादधात्। एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची
दिक्। अथारुणः केतुर्मध्य उपादधात्। एवा हि पूषन्निति। ततो
वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक् ॥ ९५ ॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो
देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा
दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि
पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्घो हि ते
समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता ॥ ९६ ॥

आपो ह यद्वृहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः
स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्ध्यो वा इदं

सम॑भूत्। तस्मा॑दिदं॒ सर्वं॒ ब्रह्म॑ स्वय॒मि॒भ्वति॑। तस्मा॑दिदं॒
 सर्वं॒ शिथि॑लमि॒वाऽध्रुव॑मि॒वाभ॑वत्। प्र॒जाप॑तिर्वा॒व
 तत्। आ॒त्मनाऽऽत्मानं॑ वि॒धाय॑। तदे॒वानु॒प्रावि॑शत्।
 तदेषाऽभ्यनू॑क्ता ॥ ९७ ॥

वि॒धाय॑ लो॒कान् वि॒धाय॑ भू॒तानि॑। वि॒धाय॑ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॑
 दि॒शश्च॑। प्र॒जाप॑तिः प्रथ॒मजा॑ ऋ॒तस्य॑। आ॒त्मनाऽऽत्मान॑म॒भि
 संवि॑वेशेति। सर्व॑मे॒वेद॑मा॒प्त्वा। सर्व॑मव॒रुद्ध॑। तदे॒वानु॒प्रवि॑शति।
 य एवं वेद॑ ॥ ९८ ॥

[२३]

चतु॑ष्टय्य॒ आपो॑ गृ॒ह्णाति॑। च॒त्वारि॒ वा अ॒पाः रू॒पाणि॑।
 मेघो॑ वि॒द्युत्। स्तन॑यि॒त्तुर्वृष्टिः॑। तान्ये॒वाव॑रुन्धे। आ॒तप॑ति
 वर्ष्या॑ गृ॒ह्णाति॑। ताः पु॒रस्ता॒दुप॑दधाति। ए॒ता वै ब्र॑ह्मव॒र्चस्या॑
 आपः॑। मुख॑त ए॒व ब्र॑ह्मव॒र्चस॑मव॒रुन्धे॑। तस्मा॑न्मुख॑तो
 ब्र॑ह्मव॒र्चसि॑तरः ॥ ९९ ॥

कू॒प्या गृ॒ह्णाति॑। ता दक्षि॑णत॒ उप॑दधाति। ए॒ता वै

तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति।
तस्माद्वक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः
पश्चादुपदधाति। प्रतितिष्ठता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति।
वहन्तीर्गृह्णाति ॥ १०० ॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्धतीरिव
आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति।
तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य
उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति।
पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति ॥ १०१ ॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति।
दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते।
यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो
वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः ॥ १०२ ॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः।
प्रतिष्ठा ५ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति।
शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य

उचैनमेवं वेद ॥ १०३ ॥

[२४]

जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपा५ सर्वत्वाय।
पुष्करपर्ण५ रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्।
सत्य५ रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्।
यावदेवास्ति ॥ १०४ ॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे।
अथौ स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सवाः।
अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह
सञ्चस्करर्द्धिया इति। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं
पृण ॥ १०५ ॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति।
पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते।
लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या
वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः।
परोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते।

य उचैनमेवं वेद ॥ १०६ ॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अवीष्टका उपदधाति।
अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो
आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः।
सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां
वीर्याणि। कमग्निं चिनुते ॥ १०७ ॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः।
कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं
चिन्वानः। कमग्निं चिनुते ॥ १०८ ॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते।
इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः।
वृषाणौ सःस्फालयेत्। हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः।
सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्याः ह्यग्निश्चीयते।
प्रजाकामश्चिन्वीत ॥ १०९ ॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान्
भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत्
पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान्
भवति। य एवं वेद॥ ११० ॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति।
य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्।
भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरिति। अभिचरश्चिन्वीत।
वज्रो वा आपः॥ १११ ॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो
यशस्कामः। ब्रह्मवर्चस्कामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तद्वरुन्धे। तस्यैतद्व्रतम्।
वर्षति न धावेत्॥ ११२ ॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं
कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा
एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं
वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्नीयात्।

नोद॒कस्या॒घातु॒कान्येन॑मोद॒कानि॑ भवन्ति। अ॒घातु॒का आपः॑।
य ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते। य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑ ॥ ११३ ॥

[२६]

इ॒मानु॑कं भुवना सीषधेम। इन्द्र॑श्च वि॒श्वे च दे॒वाः। य॒ज्ञं च॑ नस्तन्व॒ं
च प्र॒जां च॑। आ॒दित्यै॑रिन्द्रः स॒ह सीष॑धातु। आ॒दित्यै॑रिन्द्रः
सग॑णो म॒रुद्भिः। अ॒स्माकं॑ भू॒त्ववि॑ता त॒नूना॑म्। आ॒प्लव॑स्व
प्र॒प्लव॑स्व। आ॒ण्डीभ॑वज॒ मा मु॒हुः। सु॒खादी॑न्दुःखनि॒धना॑म्।
प्रति॑मु॒ञ्चस्व॒ स्वां पु॒रम् ॥ ११४ ॥

मरी॑चयः स्वायम्भु॒वाः। ये शरी॑राण्य॒कल्प॑यन्। ते ते दे॒हं
क॑ल्पयन्तु। मा च॑ ते ख्यास्म॒ तीरि॑षत्। उ॒त्तिष्ठ॑त॒ मा स्व॑प्त।
अ॒ग्निमि॑च्छ॒ध्वं भार॑ताः। राज्ञः॑ सोम॒स्य तृ॒प्तासः॑। सूर्ये॑ण
स॒युजौ॑षसः। युवा॑ सु॒वासाः॑। अ॒ष्टाच॑क्रा नव॒द्वारा ॥ ११५ ॥

दे॒वानां॑ पू॒रयो॑ध्या। तस्या॑ हिरण्म॒यः को॒शः। स्व॒र्गो लो॒को
ज्योति॑षाऽऽवृ॒तः। यो वै तां॑ ब्रह्म॒णो वे॒द। अ॒मृते॑नऽऽवृ॒तां
पु॒रीम्। तस्मै॑ ब्रह्म च॑ ब्रह्मा च। आ॒युः की॒र्तिं प्र॒जां दे॒दुः।

विभ्राजमानां हरिणीम्। यशसा सम्परीवृताम्। पुरं
हिरण्मयीं ब्रह्मा ॥ ११६ ॥

विवेशाऽपराजिता। पराङ्केत्यज्यामयी। पराङ्केत्यनाशकी।
इह चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी
मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते।
अग्निस्तदनुवेधति। अश्रुतासः श्रुतासश्च ॥ ११७ ॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापैक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च
ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः।
अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपैत
वीत वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः।
अहोभिरद्भिरक्तुभिर्व्यक्तम् ॥ ११८ ॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये
च कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः।
रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः। उभयान्
पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः ॥ ११९ ॥

अदो यद्वह्म विलबम् । पितॄणां च यमस्य च । वरुणस्याश्विनोरग्रेः ।
मरुतां च विहायसाम् । कामप्रयवणं मे अस्तु । स ह्येवास्मि
सनातनः । इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो धनम् । पुत्रानापो
देवीरिहऽऽहित ॥ १२० ॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च । अपेतौ निर्ऋतिः हथः । परिबाधः
श्वेतकुक्षम् । निजङ्घः शबलोदरम् । स तान् वाच्यायया सह ।
अग्ने नाशाय सन्दृशः । ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम् । मन्युं कृत्यां च
दीधिरे । रथेन किं शुकावता । अग्ने नाशाय सन्दृशः ॥ १२१ ॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायत । दिवस्पुत्राय मीढुषैः । स नो यवसमिच्छतु ।
इदं वचः पर्जन्याय स्वराजैः । हृदो अस्त्वन्तरन्तद्युयोत ।
मयोभूर्वातौ विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे । सुपिप्पला ओषधीर्देवगौपाः ।
यो गर्भमोषधीनाम् । गवां कृणोत्यर्वताम् । पर्जन्यः
पुरुषीणाम् ॥ १२२ ॥

[२९]

पुन॑र्मा॒मैत्वि॒न्द्रि॒यम् । पुन॑रा॒युः पुन॑र्भ॒गः । पुन॑र्ब्रा॒ह्मण॑मैतु
मा । पुन॑र्द्र॒विण॑मैतु मा । यन्मे॒ऽद्य रे॒तः पृ॒थि॒वीम॑स्कान् ।
यदोष॑धीर॒प्यस॑र॒द्यदा॑पः । इ॒दं तत्पु॑न॒राद॑दे । दी॒र्घा॒युत्वा॒य
वर्च॑से । यन्मे॒ रे॒तः प्र॑सि॒च्यते॑ । यन्म॒ आजा॑यते पुनः । तेन॑
मा॒ममृ॑तं कुरु । तेन॑ सु॒प्रज॑सं कुरु ॥ १२३ ॥

[३०]

अ॒द्ध्यस्ति॑रो॒ऽधाऽजा॑यत । तव॑ वैश्र॒वणः॑ स॒दा । ति॒रो॒ऽधेहि॑
स॒प॒त्नान्नः॑ । ये अ॒पोऽश्न॑न्ति के॒चन॑ । त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वैश्र॒वणः॑ ।
रथ॑ꣳ स॒हस्र॑व॒न्धुर॑म् । पु॒रुश्च॑क्रꣳ स॒हस्रा॑श्वम् । आ॒स्था॒याया॑हि
नो ब॒लिम् । यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑व॒हन्ति॑ । धनं॑ गा॒वो ह॑स्ति
हि॒र॒ण्यम॑श्वान् ॥ १२४ ॥

असा॑म सु॒मतौ॑ य॒ज्ञिय॑स्य । श्रि॒यं बिभ्र॑तोऽन्न॒मुखीं॑ वि॒राज॑म् ।
सु॒द॒र॒शने॑ च॒ क्रौञ्चे॑ च । मै॒ना॒गे च॑ म॒हा॒गि॒रौ । श॒त॒द्वा॒द्वार॑ग॒म॒न्ता ।
सꣳहा॒र्यं न॑गरं॒ तव॑ । इति॑ म॒न्त्राः । क॒ल्पो॑ऽत ऊ॒र्ध्वम् ।
यदि॑ ब॒लिꣳ ह॑रै॒त् । हि॒र॒ण्य॒ना॒भये॑ वि॒तुद॑ये॒ कौबे॑रा॒यायं॑
ब॒लिः ॥ १२५ ॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिः हत्वोपतिष्ठेत्।
क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयः स्मः। नमस्ते
अस्तु मा मा हिंसीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ
तमग्निमादधीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः।
तिरोऽधा भुवः ॥ १२६ ॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये
सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत।
तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः
स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा
आहुतीरहुता भवेयुः ॥ १२७ ॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत। परः
सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः
सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था
न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुको भ्राता। ममान्तरहृदये
श्रितः ॥ १२८ ॥

तस्मा॑ इ॒मम॒ग्रपिण्डं॑ जुहोमि। स मे॑ऽर्था॒न्मा विव॑धीत्। मयि॒
स्वाहा॑। रा॒जा॒धि॒रा॒जाय॑ प्रसह्यसाहिने॑। नमो॑ वयं वै॒श्रव॑णाय॒
कुर्म॑हे। स मे॒ कामा॑न्काम॒कामा॑य॒ मह्य॑म्। का॒मे॒श्वरो॑ वै॒श्रव॑णो
द॒दातु॑। कु॒बे॒राय॑ वै॒श्रव॑णाय॒। म॒हा॒रा॒जाय॑ नमः॑। के॒तवो॑
अरु॑णासश्च। ऋ॒षयो॑ वा॒त॒र॒श॒नाः। प्र॒ति॒ष्ठाः श॒तधा॑ हि।
स॒मा॒हि॒ता॒सो स॒हस्र॑धा॒य॒सम्। शि॒वा नः॑ श॒न्त॒मा भ॑वन्तु।
दि॒व्या आप॑ ओष॒धयः॑। सु॒मृ॒डी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म
स॒न्द॒शि ॥ १२९ ॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः समासेन।
तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकौपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्त
स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्नीयात्। औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं
परिचरेत्। पुनर्मामैत्त्विन्द्रियमित्येतेनऽनुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभि
रद्भिः कार्यं कुर्वीत ॥ १३० ॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये।
चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति

व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डक्रषयः।
अरण्येऽधीयीरन्न। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा ॥ १३१ ॥

महानाम्नीभिरुदकं सङ्स्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा नः
शान्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे।
धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्।
यथाशक्ति वा। एवङ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत।
तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति ॥ १३२ ॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति
नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो भव॑त्व॒र्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॑
बृह॒स्पतिः॑। शं नो वि॒ष्णुरु॑रु॒क्रमः॑। नमो॑ ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते
वा॒यो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्म॑
वदि॒ष्यामि॑। ऋ॒तं वदि॒ष्यामि॑। स॒त्यं वदि॒ष्यामि॑। तन्मा॑मवतु।
तद्व॒क्तार॑मवतु। अव॑तु मा॒म्। अव॑तु व॒क्तार॑म्। ॐ शान्तिः॒
शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥ १ ॥

[१][स]

वदि॒ष्यामि॑ पञ्च च]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। सामं
सन्तानः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः ॥ २ ॥

[२][श]

पञ्च]

स॒ह नो॒ यशः॑। स॒ह नो॒ ब्रह्म॑व॒र्च॒सम्। अथा॑तः स॒ं॒हि॒ताया॑
उपनिषदं व्याख्यास्यामः। पञ्चस्वधिकरणेषु। अधिलोकमधि-
ज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता महासं॒हि॒ता

इत्याचक्षते। अथाधिलोकम्। पृथिवी पूर्वरूपम्।
द्यौरुत्तररूपम्। आकाशः सन्धिः ॥ ३ ॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः
पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः
सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः
पूर्वरूपम् ॥ ४ ॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनं सन्धानम्।
इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्।
पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं सन्धानम्।
इत्यधिप्रजम् ॥ ५ ॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्।
वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा
महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद।
सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण
लोकेन ॥ ६ ॥

पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव। स
मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं
मे विचरषणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवम्।
ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयापिहितः। श्रुतं मे गोपाय। आवहन्ती
वितन्वाना ॥ ७ ॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने च
सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा।
आ मा यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः
स्वाहा। प्र माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। दमायन्तु
ब्रह्मचारिणः स्वाहा। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा ॥ ८ ॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा।
तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा। स मा भग प्रविश स्वाहा।
तस्मिन्त्सहस्रशाखे। निभगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथाऽऽपः
प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः।
धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मा भाहि प्र मा

पद्यस्व ॥ ९ ॥

[४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्त्रिस्तो व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां
चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स
आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव
इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः ॥ १० ॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते।
भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः। मह
इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतींषि महीयन्ते।
भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति यजूंषि ॥ ११ ॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति वै
प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्।
अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा।
चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै
देवा बलिमावहन्ति ॥ १२ ॥

[५][अ]

लो॒को यजू॑षि वेद॒ द्वे च॑]

स य ए॒षोऽन्तर॑हृदय आका॒शः। तस्मि॑न्नयं पुरु॒षो मनो॑मयः।
अमृ॑तो हि॒रण्म॑यः। अन्त॑रेण तालु॒के। य ए॒ष स्तन॑
इवाव॒लम्ब॑ते। सै॒न्द्रयो॑निः। यत्रा॒सौ के॑शान्तो वि॒वर्त॑ते।
व्यपो॑ह्य शी॒र्षक॑पा॒ले। भूरि॑त्य॒ग्नौ प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। भुव॒ इति॑
वा॒यौ ॥ १३ ॥

सुव॑रित्यादित्ये। मह॒ इति॑ ब्रह्म॑णि। आ॒प्नोति॑ स्वा॒राज्य॑म्।
आ॒प्नोति॑ मन॑स॒स्पति॑म्। वाक्प॑तिश्चक्षु॒ष्पतिः॑। श्रोत्र॑पतिर्वि॒-
ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति। आका॒शशरी॑रं ब्रह्म॑।
स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं मन॑ आनन्दम्। शान्ति॑समृद्धम॒मृत॑म्। इति॑
प्राची॑नयो॒ग्योपा॑स्व ॥ १४ ॥

च]

पृथि॑व्यन्तरि॒क्षं द्यौर्दि॑शोऽवान्तरदि॒शाः। अ॒ग्निर्वा॑युरादित्य॒-
श्चन्द्र॑मा नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो वन॒स्पत॑य आका॒श
आ॒त्मा। इत्य॑धि॒भूत॑म्। अथा॒ध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॒नोऽपान॑

[६][वा॒

उ॒दानः स॒मानः । चक्षुः श्रोत्रं मनो वा॒त्तवक् । चर्म मा॒सं
स्नावा॒स्थि म॒ज्जा । ए॒तदधि वि॒धाय॒र्षिरवो॑चत् । पाङ्क्तं वा इ॒दं
सर्व॑म् । पाङ्क्तं नैव पाङ्क्तं स्पृ॒णोती॑ति ॥ १५ ॥

[७][स]

च]

ओमि॒ति ब्र॒ह्म । ओमि॒तीद॑ सर्व॑म् । ओमि॒त्येत॑दनुकृति ह स्म
वा अ॒प्योश्चा॒वये॒त्याश्चा॒वय॑न्ति । ओमि॒ति सा॒मा॒नि गा॑यन्ति ।
ओ॒शोमि॒ति श॒स्त्राणि॑ श॒ंसन्ति॑ । ओमि॒त्यध्व॑र्युः प्र॒तिग॑रं
प्र॒तिगृ॑णाति । ओमि॒ति ब्र॒ह्मा प्र॑सौति । ओमि॒त्यग्नि॑होत्रमनुजानाति
ओमि॒ति ब्रा॒ह्मणः॑ प्र॒वक्ष्य॑न्नाह ब्र॒ह्मोपा॑प्रवानीति । ब्र॒ह्मैवो॒पा॑
प्रो॒ति ॥ १६ ॥

[८][अ]

ऋ॒तं च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च । स॒त्यं च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च ।
तप॑श्च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च । दम॑श्च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च । श॒मश्च
स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च । अ॒ग्नय॑श्च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च । अ॒ग्निहो॑त्रं
च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च । अ॒तिथय॑श्च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च ।

मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च।
 प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने
 च। सत्यमिति सत्यवचा राथीतरः। तप इति तपोनित्यः
 पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि
 तपस्तद्धि तपः ॥ १७ ॥

[९][प्र

च स्वाध्यायप्रवचने च षट्]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा। ऊर्ध्वपवित्रो
 वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणं सर्वर्चसम्। सुमेधा
 अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम् ॥ १८ ॥

[१०][प्र

षट्]

वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं
 चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य
 प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न
 प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्।

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम् ॥ १९ ॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम् । मातृदेवो भव । पितृदेवो भव । आचार्यदेवो भव । अतिथिदेवो भव । यान्यनवद्यानि कर्माणि । तानि सेवितव्यानि । नो इतराणि । यान्यस्माकं सुचरितानि । तानि त्वयोपास्यानि ॥ २० ॥

नो इतराणि । ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः । तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्वसितव्यम् । श्रद्धया देयम् । अश्रद्धयाऽदेयम् । श्रिया देयम् । हििया देयम् । भिया देयम् । संविदा देयम् । अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात् ॥ २१ ॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः । युक्ता आयुक्ताः । अलूक्षा धर्मकामाः स्युः । यथा ते तत्र वर्तेरन् । तथा तत्र वर्तेथाः । अथाभ्याख्यातेषु । ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः । युक्ता आयुक्ताः । अलूक्षा धर्मकामाः स्युः । यथा ते तेषु वर्तेरन् । तथा तेषु वर्तेथाः । एष आदेशः । एष उपदेशः । एषा वैदोपनिषत् । एतदनुशासनम् । एवमुपासितव्यम् । एवमुचैतदुपास्यम् ॥ २२ ॥

प्रमदितव्यं तानि त्वयौपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्तस्मिन् च] [११][र

शं नौ मित्रः शं वरुणः। शं नौ भवत्वर्यमा। शं न
इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे।
नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं
ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्।
तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वक्तारम्।
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ २३ ॥

पञ्च च] [१२][र

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि
नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ब्रह्मविदाप्नोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म। यो
वेदं निहितं गुहायां परमे व्योमन्। सोऽश्नुते सर्वान्कामान्त्सह।

ब्रह्मणा विपश्चितेति। तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः
सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। अग्नेरापः। अद्भ्यः
पृथिवी। पृथिव्या ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः।
स वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः
पक्षः। अयमुत्तरः पक्षः। अयमात्मा। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा।
तदप्येष श्लोको भवति ॥ १ ॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीऽश्रिताः।
अथो अन्नेनैव जीवन्ति। अथैनदपि यन्त्यन्ततः। अन्नं
हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। सर्वं वै
तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासते। अन्नं हि भूतानां
ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते।
जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽस्ति च भूतानि। तस्मादन्नं
तदुच्यत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर
आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव।
तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राण एव
शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश

आ॒त्मा। पृथि॒वी पु॒च्छं॑ प्र॒तिष्ठा॑। तद॒प्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॑ ॥ २ ॥

प्रा॒णं दे॒वा अ॒नु प्रा॑ण॒न्ति। म॒नुष्याः॑ प॒शव॑श्च॒ ये। प्रा॒णो
हि भू॒ताना॒मायुः॑। तस्मा॑त्सर्वा॒युषमु॑च्यते। सर्व॑मे॒व त
आयु॑र्यन्ति। ये प्रा॒णं ब्र॒ह्मोपा॑सते। प्रा॒णो हि भू॒ताना॒मायुः॑।
तस्मा॑त्सर्वा॒युषमु॑च्यत इति। तस्यै॒ष ए॒व शा॒रीर॑ आ॒त्मा।
यः पूर्॒वस्य॑। तस्मा॑द्वा ए॒तस्मा॑त् प्रा॒णम॑यात्। अ॒न्योऽन्तर॑
आ॒त्मा म॒नोम॑यः। तेनै॒ष पूर्णः॑। स वा ए॒ष पुरु॑षवि॒ध ए॒व।
तस्य॑ पुरु॒षवि॒धता॑म्। अ॒न्वयं॑ पुरु॒षवि॒धः। तस्य॑ यजु॒रे॒व
शि॒रः। ऋ॒ग्दक्षि॑णः प॒क्षः। सा॒मोत्त॑रः प॒क्षः। आ॒देश॑ आ॒त्मा।
अथ॑र्वा॒ङ्गिर॑सः पु॒च्छं॑ प्र॒तिष्ठा॑। तद॒प्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॑ ॥ ३ ॥

यतो॒ वाचो॑ नि॒वर्त॑न्ते। अ॒प्रा॒प्य म॒नसा॑ स॒ह। आ॒नन्दं॑ ब्र॒ह्म॑णो
वि॒द्वान्। न बि॒भेति॑ कदा॒चने॑ति। तस्यै॒ष ए॒व शा॒रीर॑ आ॒त्मा। यः
पूर्॒वस्य॑। तस्मा॑द्वा ए॒तस्मा॑न्म॒नोम॑यात्। अ॒न्योऽन्तर॑ आ॒त्मा
वि॒ज्ञान॑मयः। तेनै॒ष पूर्णः॑। स वा ए॒ष पुरु॑षवि॒ध ए॒व। तस्य॑
पुरु॒षवि॒धता॑म्। अ॒न्वयं॑ पुरु॒षवि॒धः। तस्य॑ श्रद्धै॒व शि॒रः। ऋ॒तं
दक्षि॑णः प॒क्षः। स॒त्यमु॑त्त॑रः प॒क्षः। यौ॒ग आ॒त्मा। म॒हः पु॒च्छं॑

प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति ॥ ४ ॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे।
ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति।
शरीरं पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्त्समश्नुत इति। तस्यैष एव
शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्।
अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष
पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः।
तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः
पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको
भवति ॥ ५ ॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति
चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शरीर आत्मा।
यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं
प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३) ॥ आहो विद्वानमुँल्लोकं प्रेत्य।
कश्चित्समश्नुता(३) उ। सौऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति।
स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदं सर्वमसृजत। यदिदं

किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च
त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च।
विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं
च। तत्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति ॥ ६ ॥

असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानं
स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तत्सुकृतम्।
रसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को
ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष
ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिल
प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष
एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं
विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति ॥ ७ ॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदैति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्नि-
श्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य
मीमांसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः।
आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य

पूर्णा स्यात्। स एको मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा
 आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य
 चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स
 एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितॄणां
 चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एक
 आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः कर्मदेवानां
 देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य
 चाकामहतस्य। ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः।
 स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं देवानामानन्दाः। स एक इन्द्रस्यानन्दः।
 श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमिन्द्रस्यानन्दाः।
 स एको बृहस्पतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं बृहस्पतेरानन्दाः। स एकः प्रजापतेरानन्दः।

श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं प्रजापतैरानन्दाः।
 स एको ब्रह्मण आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। स
 यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्।
 अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्ग्रामति। एतं
 प्राणमयमात्मानमुपसङ्ग्रामति। एतं मनोमयमात्मानमुप-
 सङ्ग्रामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्ग्रामति। एतमानन्द-
 मयमात्मानमुपसङ्ग्रामति। तदप्येष श्लोको भवति ॥ ८ ॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो
 विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एत५ ह वाव न तपति। किमह५
 साधु नाकरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते
 आत्मानं५ स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानं५ स्पृणुते। य एवं
 वेद। इत्युपनिषत् ॥ ९ ॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि
 नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि
नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो
ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो
वाचमिति। तं हौवाच। यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन
जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व।
तद्ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा ॥ १ ॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्यैव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं हौवाच। तपसा ब्रह्म
विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
तपस्तप्त्वा ॥ २ ॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्यैव खल्विमानि भूतानि

जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि
 संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
 अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं हौवाच। तपसा ब्रह्म
 विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
 तपस्तप्त्वा ॥ ३ ॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि
 जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि
 संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
 अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं हौवाच। तपसा ब्रह्म
 विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
 तपस्तप्त्वा ॥ ४ ॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाच्चेव खल्विमानि
 भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं
 प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं
 पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं हौवाच।
 तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स

तपस्तत्त्वा ॥ ५ ॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाच्चैव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। परमे व्योमन्
प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति।
महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या ॥ ६ ॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्व्रतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्।
प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने
प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठति।
अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन।
महान्कीर्त्या ॥ ७ ॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्व्रतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्।
अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः।
तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद
प्रतिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया
पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या ॥ ८ ॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्व्रतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः।
 पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता।
 तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद
 प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया
 पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या ॥ ९ ॥

न कञ्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्व्रतम्। तस्माद्यया कया
 च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते।
 एतद्वै मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते।
 एतद्वै मध्यतोऽन्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते।
 एतद्वा अन्ततोऽन्नं राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते। य
 एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः।
 कर्मैति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति
 पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति
 वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति
 नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे।
 तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत।

महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम
 इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्ब्रह्मेत्युपासीत।
 ब्रह्मवान्भवति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं
 म्रियन्ते द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः। स
 यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्।
 अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं
 प्राणमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं मनोमयमात्मानमुप-
 सङ्कम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतमानन्दमय-
 मात्मानमुपसङ्कम्य। इमाँल्लोकान्कामान्नी कामरूप्यनुसञ्चरन्।
 एतत्साम गायन्नास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु।
 अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादो(२)-
 ऽहमन्नादः। अह॑ श्लोककृदह॑ श्लोककृदह॑ श्लोककृत्।
 अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य
 ना(३) भाइ। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः।
 अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) द्वि। अहं विश्वं भुवनमभ्यभवाम्।
 सुवर्न ज्योतीः। य एवं वेद। इत्युपनिषत् ॥ १० ॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। तेज॒स्वि
ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॑वहै। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। तेज॒स्वि
ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॑वहै। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भ॑स्यपा॒रे भुव॑नस्य म॒ध्ये ना॒कस्य॑ पृ॒ष्ठे म॒हतो॑ म॒हीया॑न्।
शु॒क्रेण॑ ज्योती॑षि स॒मनु॑प्रविष्टः प्र॒जाप॑तिश्चरति गर्भे॑ अ॒न्तः ॥
यस्मि॑न्निदं॒ सं च॒ विचै॑ति सर्वं यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑ विश्वे॑ निषेदुः।
तदे॒व भू॒तं तदु॒ भव्य॑मा इ॒दं तद॑क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑मन् ॥ येना॑वृ॒तं
खं च॒ दिवं॑ म॒हीं च॒ येना॑दित्यस्तपति तेज॑सा भ्राज॑सा च।
यम॑न्तः स॒मुद्रे॑ क॒वयो॑ वय॑न्ति यद॑क्षरे॑ पर॒मे प्र॒जाः ॥ यतः॑
प्रसू॑ता ज॒गतः॑ प्रसू॑ती तोये॑न जी॒वान् व्यस॑सर्ज भू॒म्याम्॑।

यदोषधीभिः पुरुषान्पशूँश्च विवेश भूतानि चराचराणि॥
अतः परं नान्यदणीयसः हि परात्परं यन्महतो महान्तम्।
यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात्॥ १ ॥

तदेव तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्। इष्टापूर्तं
बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥
तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः। तदेव शुक्रममृतं
तद्वह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः
पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥
अर्द्धमासा मासा ऋतवः संवत्सरश्च कल्पन्ताम्। स आपः
प्रदुधे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमूर्ध्वं न तिर्यञ्चं न मध्ये
परिजग्रभत्। न तस्येशो कश्चन तस्य नाम महद्यशः॥ २ ॥

न सन्दृशेति तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्। हृदा
मनीषा मनसाऽभिकृप्तो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥
अञ्चः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥ एष हि देवः
प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वो हि जातः स उ गर्भे अन्तः।

स विजायमानः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखोऽस्तिष्ठति
 विश्वतोमुखः ॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त
 उत विश्वतस्पात् । सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्घ्रावापृथिवी
 जनयन्देव एकः ॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र
 विश्वं भवत्येकनीलम् । यस्मिन्निदं सं च विचैकं स ओतः
 प्रोतश्च विभुः प्रजासु । प्र तद्वोचे अमृतं नु विद्वान्गन्धर्वो नाम
 निहितं गुहासु ॥ ३ ॥

त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्तद्वेदं सवितुः पिताऽसत् । स नो
 बन्धुर्जनिता स विधाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा । यत्र देवा
 अमृतमानशानास्तृतीये धामान्यभ्यैरयन्त । परि द्यावापृथिवी
 यन्ति सद्यः परि लोकान् परि दिशः परि सुवः । ऋतस्य तन्तुं
 विततं विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु । परीत्य लोकान्परीत्य
 भूतानि परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च । प्रजापतिः प्रथमजा
 ऋतस्यऽऽत्मनऽऽत्मानमभिसम्बभूव । सदसस्पतिमद्भुतं
 प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् । सनिं मेधामयासिषम् । उद्दीप्यस्व
 जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं मम ॥ ४ ॥

प॒शूँश्च॒ म॒ह्य॒माव॒ह जी॒वनं॑ च दि॒शो दि॒श। मा नो॑
हि॒ंसी॒ज्जात॑वेदो गाम॒श्वं पु॒रुषं॑ जगत्। अ॒वि॒भ्रद॒ग्न आ॒गहि॑
श्रि॒या मा परि॑पातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पु॒रुष॑स्य वि॒द्म स॒हस्रा॒क्षस्य॑ म॒हादे॒वस्य॑ धीम॒हि। तन्नो॑ रु॒द्रः
प्रचो॒दया॑त्। तत्पु॒रुषाय॑ वि॒द्महे॑ म॒हादे॒वाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑
रु॒द्रः प्रचो॒दया॑त्। तत्पु॒रुषाय॑ वि॒द्महे॑ व॒क्रतु॑ण्डाय॑ धीम॒हि।
तन्नो॑ दन्तिः प्रचो॒दया॑त्। तत्पु॒रुषाय॑ वि॒द्महे॑ च॒क्रतु॑ण्डाय॑
धीम॒हि ॥ ५ ॥

तन्नो॑ नन्दिः प्रचो॒दया॑त्। तत्पु॒रुषाय॑ वि॒द्महे॑ म॒हासे॒नाय॑
धीम॒हि। तन्नः॑ षण्मुखः प्रचो॒दया॑त्। तत्पु॒रुषाय॑ वि॒द्महे॑
सुव॑र्णप॒क्षाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑ गरुडः प्रचो॒दया॑त्। वे॒दा॒त्म॒नाय॑
वि॒द्महे॑ हि॒रण्य॑ग॒र्भाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑ ब्रह्म प्रचो॒दया॑त्।
ना॒रा॒य॒णाय॑ वि॒द्महे॑ वा॒सुदे॒वाय॑ धीम॒हि। तन्नो॑ विष्णुः
प्रचो॒दया॑त्। व॒ज्र॒न॒खाय॑ वि॒द्महे॑ तीक्ष्ण॑द॒ष्ट्राय॑ धीम॒हि ॥ ६ ॥

तन्नो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे महद्युतिकराय
 धीमहि। तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्। वैश्वानराय विद्महे
 लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः प्रचोदयात्। कात्यायनाय
 विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

सहस्रपरमा देवी शतमूला शताङ्कुरा। सर्वं हरतु मे पापं दूर्वा
 दुःस्वप्ननाशनी। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषः
 परि ॥ ७ ॥

एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण
 विरोहसि। तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम्। अश्वक्रान्ते
 रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्धरा। शिरसा धारयिष्यामि रक्षस्व
 मा पदे पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमिर्धेनुर्धरणी लोकधारिणी। उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन
 शतबाहुना। मृत्तिकै हन मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम्। मृत्तिके

ब्रह्मदत्ताऽसि काश्यपेनाभिमन्त्रिता। मृत्तिके देहि मे पुष्टिं त्वयि
सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ ८ ॥

मृत्तिके प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद मृत्तिके। तया हतेन पापेन
गच्छामि परमां गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि। मघवन्छग्धि तव
तन्न ऊतये विद्विषो विमृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा
विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा अभयङ्करः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु।
आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः शिमीवाञ्छरुमा ऋजीषी।
सोमो विश्वान्यतसावनानि नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानिदेभुः ॥ ९ ॥
ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचो वेन आवः।
सबुधिया उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च विवः।
स्योना पृथिवि भवाऽनृक्षरा निवेशनी। यच्छानः शर्म सप्रथाः।

गन्धद्वारां दुराधरूपां नित्यपुष्टां करीषिणीम् । ईश्वरीं सर्वभूतानां
तामिहोपह्वये श्रियम् । श्रीर्मे भजतु । अलक्ष्मीर्मे नश्यतु ।
विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाँल्लोकाननपजय्यमभ्यजयन् ।
महा९ इन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी शर्म यच्छतु ॥ १० ॥

स्वस्ति नो मघवां करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि ।
सोमानं स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते । कक्षीवन्तं य औं शिजम् ।
शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्त्सीदतु योऽस्मान् द्वेष्टि । चरणं
पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि । तेन पवित्रेण
शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम । सजोषा इन्द्र सगणो
मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान् । जहि शत्रूँ रप मृधौ
नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो नः । सुमित्रा न आप ओषधयः
सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासु योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः ।
आपो हि ष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन ॥ ११ ॥

महेरणाय चक्षसे । यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह नः ।
उशतीरिव मातरः । तस्मा अरङ्ग मामवो यस्य क्षयाय जिन्वथ ।

आपो जनयथा च नः ।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः । यन्मया
भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः । यन्मे मनसा वाचा कर्मणा
वा दुष्कृतं कृतम् । तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता च
पुनन्तु पुनः पुनः । नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो
वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्भ्यः ॥ १२ ॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपगच्छतात् । अत्याशनादती-
पानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात् । तन्नो वरुणो राजा पाणिना
ह्यवमर्शतु । सौऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो मुक्तकिल्बिषः ।
नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम् । यश्चाप्सु वरुणः स
पुनात्वघमर्षणः । इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमं
सचता परुषिण्या । असिक्रिया मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये
श्रुणुह्या सुषोमया । ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत ।
ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः ॥ १३ ॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि
 विदधद्विधस्य मिषतो वशी। सूर्याचन्द्रमसौ धाता
 यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो
 सुवः। यत्पृथिव्यां रजस्व मान्तरिक्षे विरोदसी।
 इमांस्तदापो वरुणः पुनात्वधमर्षणः। पुनन्तु वसवः
 पुनातु वरुणः पुनात्वधमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य
 गोप्ता। एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्।
 द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयं सञ्श्रितं सुवः ॥ १४ ॥

स नः सुवः सञ्शिशधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि।
 ज्योतिर्ज्वलति ब्रह्माऽहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माऽहमस्मि।
 अहमस्मि ब्रह्माऽहमस्मि। अहमेवाहं मां जुहोमि
 स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः।
 वरुणोऽपामधमर्षणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो
 भूमिस्त्वमां रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः। पुनन्तु ऋषयः पुनन्तु
 वसवः पुनातु वरुणः पुनात्वधमर्षणः। आक्रान्तसमुद्रः प्रथमे

विधर्मं जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा॥ वृषा पवित्रे अधि सानो
अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः ॥ १५ ॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निजहाति वेदः। स
नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरिताऽत्यग्निः।
तामग्निवर्णां तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टाम्।
दुर्गां देवीं शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः। अग्ने
त्वं पारया नव्यो अस्मान्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा॥
पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय तनयाय शं योः।
विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः सिन्धुं न नावा दुरिताति पर्षि।
अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानोऽस्माकं बोध्यविता तनूनाम्।
पृतनाजितं सहमानमग्निमुग्रं हुवेम परमात्सधस्थात्। स नः
पर्षदति दुर्गाणि विश्वा क्षामदेवो अति दुरिताऽत्यग्निः। प्रत्नोषि
कमीड्यो अध्वरेषु सनाच्च होता नव्यश्च सत्सि। स्वाञ्चाग्ने तनुवं

पिप्रयस्वास्मभ्यं च सौभगमायजस्व । गोभिर्जुष्टमयुजो निषिक्तं
तवैन्द्र विष्णोरनुसञ्चरेम । नाकस्य पृष्ठमभि संवसानो वैष्णवीं
लोक इह मादयन्ताम् ॥ १६ ॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरग्रये पृथिव्यै स्वाहा भुवो वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा
सुवरादित्याय दिवे स्वाहा भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे दिग्भ्यः स्वाहा
नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवरोम् ॥ १७ ॥

[३]

भूरन्नमग्रये पृथिव्यै स्वाहा भुवोऽन्नं वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा
सुवरन्नमादित्याय दिवे स्वाहा भूर्भुवः सुवरन्नं चन्द्रमसे दिग्भ्यः
स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवरन्नमोम् ॥ १८ ॥

[४]

भूरग्रये च पृथिव्यै च महते च स्वाहा भुवो वायवे चान्तरिक्षाय
च महते च स्वाहा सुवरादित्याय च दिवे च महते च स्वाहा

भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे च नक्षत्रेभ्यश्च दिग्भ्यश्च महते च स्वाहा
नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवर्महरोम् ॥ १९ ॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्न एनसे स्वाहा । पाहि नो विश्ववेदसे स्वाहा । यज्ञं
पाहि विभावसो स्वाहा । सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा ॥ २० ॥

[६]

पाहि नो अग्न एकया । पाह्युत द्वितीयया । पाह्यूर्जं तृतीयया ।
पाहि गीर्भिश्च तसृभिर्वसो स्वाहा ॥ २१ ॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दां स्यादिवेश ।
सतां शिष्यः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय ऋषिभ्यो
नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द ओम् ॥ २२ ॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं

कर्णयोः श्रुतं मा च्यौद्वं ममामुष्य ओम् ॥ २३ ॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दानं तपो यज्ञस्तपो
भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः ॥ २४ ॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो
दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽविहितामवक्रामे यद्युवे
युवे ह वा विह्वयिष्यामि कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं
जुगुप्सेत् ॥ २५ ॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य
जन्तोः । तमक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमान-

मीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः
 सप्त जिह्वाः। सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशयां
 निहिताः सप्तसप्त। अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते
 सिन्धवः सर्वरूपाः। अतश्च विश्वा ओषधयो रसाश्च येनैष
 भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां
 महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः
 पवित्रमत्येति रेभन्। अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीं प्रजां
 जनयन्तीं सरूपाम्। अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां
 भुक्तभोगामजोऽन्यः ॥ २६ ॥

हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
 नृषद्वरसदृतसद्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्।
 घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतमुवस्य धाम्।
 अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम्।
 समुद्रादूर्मिमधुमां उदारदुपां शुना सममृतत्वमानट्। घृतस्य
 नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम

प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा नमोभिः। उप ब्रह्मा
 शृणवच्छस्यमानं चतुः शृङ्गोवमीद्वोर एतत्। चत्वारि शृङ्गा त्रयो
 अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो
 रोरवीति महो देवो मर्त्याः आविवेश ॥ २७ ॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्।
 इन्द्र एकः सूर्य एकं जजान वेनादेकं स्वधया निष्टतक्षुः।
 यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वधियो रुद्रो महर्षिः।
 हिरण्यगर्भं पश्यत् जायमानं स नो देवः शुभया स्मृत्या
 संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न
 ज्यायोऽस्ति कश्चित्। वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं
 पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके
 अमृतत्वमानशुः। परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो
 विशन्ति। वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्न्यासयोगाद्यतयः
 शुद्धसत्त्वाः। ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति
 सर्वे। दहं विपापं परमैश्वर्यभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसंस्थम्।

तत्रापि दहं गगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्। यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्तै च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः ॥ २८ ॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं नारायणं हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पतिं विश्वस्य ऽऽत्मे श्वरं शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयते ऽपि वा ॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः ॥ २९ ॥

अनन्तमव्ययं कविं समुद्रे ऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोशप्रतीकाशं हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठ्या वितस्त्यान्ते

नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वा॒ल॒मा॒लाकु॒लं भा॒ती वि॒श्वस्यऽऽय॒तनं
म॒हत्। सन्त॑तः शि॒लाभि॑स्तुल॒म्ब॒त्याको॒शस॒न्निभ॑म्। तस्यान्ते
सु॒षि॒रः सू॒क्ष्मं तस्मि॑न्सर्वं प्र॒ति॒ष्ठि॒तम्। तस्य॒ मध्ये॑ म॒हान्-
ग्निर्वि॒श्वार्चिर्वि॒श्वतो॑मुखः। सोऽग्र॑भु॒ग्विभ॑जन्तिष्ठन्नाहारम॒जरः
क॒विः। ति॒र्य॒गूर्ध्वम॑धः शा॒यी र॒श्मय॑स्तस्य सन्त॑ता।
सन्ता॒पय॑ति स्वं दे॒हमा॒पाद॑तल॒मस्त॑कः। तस्य॒ मध्ये॑ वह्नि॒शिखा
अ॒णीयो॑र्ध्वा व्य॒वस्थि॑तः। नी॒लतो॑यदम॒ध्यस्था॑द्विद्युल्ले॒खेव
भा॒स्व॒रा। नी॒वार॒शूक॑वत्तन्वी पी॒ता भा॑स्वत्य॒णूप॑मा। तस्याः
शि॒खाया॑ म॒ध्ये पर॑मा॒त्मा व्य॒वस्थि॑तः। स ब्र॒ह्म स शि॒वः स
ह॒रिः सेन्द्रः॑ सोऽक्ष॑रः पर॒मः स्व॒राट् ॥ ३० ॥

[१३]

स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आ॒दि॒त्यो वा ए॒ष ए॒तन्म॑ण्ड॒लं तप॑ति तत्र॒ ता ऋ॒चस्त॑दृ॒चां
म॒ण्ड॒लः स ऋ॒चां लो॒कोऽथ॑ य ए॒ष ए॒तस्मि॑न्म॒ण्डले॑ऽर्चिर्दी॒प्यते
ता॒नि सा॒मानि॑ स सा॒म्नां म॑ण्ड॒लः स सा॒म्नां लो॒कोऽथ॑ य ए॒ष

एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि यजूंषि स यजुषां
मण्डलं स यजुषां लोकः सैषा त्रय्येव विद्या तपति य
एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषः ॥ ३१ ॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो
मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः कः
किं कं तत्सत्यमन्नमायुरमृतौ जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भुः
प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो य एष पुरुष एष
भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतामाप्नोत्येतासामेव
देवतानां सायुज्यं सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति य एवं
वेदैत्युपनिषत् ॥ ३२ ॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय
नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय

नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः।
 दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय
 नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय
 नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय
 नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय
 नमः। एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गं स्थापयति पाणिमन्त्रं
 पवित्रम् ॥ ३३ ॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नाति
 भवे भवस्व माम्। भवोद्भवाय नमः ॥ ३४ ॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः
 कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय
 नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय

नमः ॥ ३५ ॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः । सर्वैभ्यः सर्वशर्वैभ्यो
नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः ॥ ३६ ॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि । तन्नो रुद्रः
प्रचोदयात् ॥ ३७ ॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणो-
ऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम् ॥ ३८ ॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतये-

ऽम्बिकापतय उमापतये पशुपतये नमो नमः ॥ ३९ ॥

[२२]

ऋतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं
विश्वरूपाय वै नमो नमः ॥ ४० ॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो
नमो नमः। विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च
यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु ॥ ४१ ॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम शन्तमं हृदे।
सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु ॥ ४२ ॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रतिष्ठिताः प्रत्येवास्याहुतय-
स्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै ॥ ४३ ॥

[२६]

कृणुष्व पाज इति पञ्च ॥ ४४ ॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषां सर्वभूतानां
माता मेदिनी महती मही सावित्री गायत्री जगत्पुर्वी
पृथ्वी बहुला विश्वा भूता कतमा का या सा सत्येत्यमृतेति
वसिष्ठः ॥ ४५ ॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदं सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा आपः
पशव आपोऽमृतमापोऽन्नमापः सम्राडापो विराडापः
स्वराडापश्छन्दास्यापो ज्योतीष्यापः सत्यमापः सर्वा
देवता आपो भूर्भुवः सुवराप ओम् ॥ ४६ ॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम्। पुनन्तु
ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा
दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च प्रतिग्रहं
स्वाहा ॥ ४७ ॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यदह्ना पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्।
पद्भ्यामुदरेण शिशजा। अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं
मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि
स्वाहा ॥ ४८ ॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा
हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिशजा। रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं
च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि

स्वाहा ॥ ४९ ॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं
छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम् ॥ ५० ॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां
मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे ॥ ५१ ॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम
नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो
गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाह-
यामि छन्दऋषीनावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया
गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं
ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयं रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः

प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा साङ्ख्यायनसगोत्रा
 गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षट्क्षिः पञ्चशीर्षोपनयने
 विनियोग ओं भूः। ओं भुवः। ओं सुवः। ओं महः।
 ओं जनः। ओं तपः। ओं सत्यम्। ओं तत्सवितुर्वरेण्यं
 भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्। ओमापो
 ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम् ॥ ५२ ॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञाता
 गच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती
 पवनै द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्त्वा
 प्रजातुं ब्रह्मलोकम् ॥ ५३ ॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति
 तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः

सुवरोम् ॥ ५४ ॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम् । मधुमेतु माम् । ब्रह्ममेव मधुमेतु माम् । यास्ते
सोम प्रजावत्सोभि सो अहम् । दुःस्वप्नहन्दुरुष्षह । यास्ते सोम
प्राणांस्तु जुहोमि । त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात् ।
ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति । ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति । ते सोमं
प्राप्नुवन्ति । आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति । ओम् ॥ ५५ ॥

[३८]

ब्रह्म मेधया । मधु मेधया । ब्रह्ममेव मधु मेधया । अद्या नो देव
सवितः प्रजावत्सावीः सौभगम् । परा दुष्वप्रियः सुव । विश्वानि
देव सवितर्दुरितानि परा सुव । यद्भद्रं तन्म आ सुव । मधु वाता
ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः । माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः । मधु
नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवः रजः । मधु द्यौरस्तु नः पिता ।
मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाः अस्तु सूर्यः । माध्वीर्गावो भवन्तु
नः । य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात् । भ्रूणहत्यां वा

ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्रा॑ह्मणास्त्रिसु॒पर्णं॑ प॒ठन्ति। ते सोमं॑ प्राप्नुवन्ति।
आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं॑ पुन॑न्ति। ओम्॥ ५६ ॥

[३९]

ब्र॒ह्म मे॒धवा॑॥ म॒धु मे॒धवा॑॥ ब्र॒ह्ममे॒व म॒धु मे॒धवा॑॥ ब्र॒ह्मा
दे॒वानां॑ प॒द॒वीः क॒वीना॑मृषिर्विप्रा॑णां म॒हिषो॑ मृ॒गाणा॑म्। श्ये॒नो
गृ॒ध्राणा॑ꣳ स्व॒धिति॑र्व॒नाना॑ꣳ सोमः॑ प॒वित्र॑म॒त्येति॑ रेभन्।
हꣳसः॑ शु॒चिष॑द्वसुरन्तरि॒क्षस॑द्धोता वेदि॒षद॑तिथिर्दु॒रोण॑सत्।
नृ॒षद्व॑र॒सदृ॑त॒सद्यो॑म॒सद॑ब्जा गो॒जा ऋ॑त॒जा अ॑द्रि॒जा ऋ॑तं बृ॒हत्।
य इ॒मं त्रि॑सु॒पर्ण॑म॒याचि॑तं ब्रा॒ह्मणा॑य दद्यात्। वी॒र॒ह॒त्यां वा ए॒ते
घ्न॑न्ति। ये ब्रा॑ह्मणास्त्रिसु॒पर्णं॑ प॒ठन्ति। ते सोमं॑ प्राप्नुवन्ति।
आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं॑ पुन॑न्ति। ओम्॥ ५७ ॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मे॒धा दे॒वी जु॒षमा॑णा न आ॒गाद्वि॒श्वाची॑ भ॒द्रा सु॑म॒न॒स्यमा॑ना।
त्वया॑ जु॒ष्टा जु॒षमा॑णा दुरु॒क्ता न्बृ॑हद्व॒देम॑ वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑ ॥ त्वया॑
जु॒ष्ट ऋ॒षिर्भ॑वति दे॒वि त्वया॑ ब्र॒ह्माऽऽग॑तश्रीरु॒त त्वया॑। त्वया॑

जुष्टश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न मेधे ॥ ५८ ॥

[४१]

मेधां म इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे
अश्विनावुभावाधत्तां पुष्करस्रजा। अप्सरासु च या मेधा
गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवीं मेधा सरस्वती सा मां मेधा
सुरभिर्जुषतां स्वाहा ॥ ५९ ॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या।
ऊर्जस्वती पर्यसा पिन्वमाना सा मां मेधा सुप्रतीका
जुषन्ताम् ॥ ६० ॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि
प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो
भ्राजो दधातु ॥ ६१ ॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपै॑तु म॒ृत्यु॒रमृ॑तं न॒ आ॒गन्वै॒वस्व॒तो नो॒ अभ॑यं कृ॒णोतु॑ ।
 पर्णं॑ वन॒स्पते॑रिवा॒भि॒नः शी॑यतां र॒यिः स च॑ ता॒न्नः
 शची॑पतिः ॥ ६२ ॥

[४५]

परं॑ मृ॒त्यो अनु॑ परै॒हि प॒न्थां यस्ते॑ स्व इ॒तरो दे॒व्याना॑त् ।
 चक्षु॑ष्मते शृ॒ण्वते॑ तै॒ ब्रवी॑मि मा नः प्र॒जां री॑रिषो मोत
 वी॒रान् ॥ ६३ ॥

[४६]

वा॒तं प्रा॒णं मन॑साऽन्वा र॒भाम॑हे प्र॒जाप॑तिं यो भुव॑नस्य गो॒पाः । स
 नो॑ मृ॒त्योस्त्रा॑यतां पा॒त्वहं॑सो ज्यो॒ग्जी॒वा ज॒राम॑शीमहि ॥ ६४ ॥

[४७]

अ॒मु॒त्र भू॒याद॒ध यद्य॑मस्य बृ॒हस्प॑ते अ॒भि॒शस्ते॑रमु॒ञ्चः ।
 प्र॒त्यौ॒हता॑म॒श्विना॑ मृ॒त्युम॑स्माद्दे॒वाना॑म॒ग्ने भि॑षजा॒ शची॑भिः ॥ ६५ ॥

[४८]

हरि॑ꣳ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वा वि॒श्वस्ये॑शानं वृ॒षभं म॑ती॒नाम् । ब्र॒ह्म
सरू॒पम॑नु॒मेद॑मागा॒दय॑नं मा वि॒व॒धीर्वि॑क्रमस्व ॥ ६६ ॥

[४९]

शल॑कैर॒ग्निमि॑न्धा॒न उ॒भौ लो॒कौ स॑नेम॒हम् । उ॒भयो॑र्लो॒कयोर्-
ऋ॒ध्वाऽति॑ मृ॒त्युं त॑राम्य॒हम् ॥ ६७ ॥

[५०]

मा छि॑दो मृ॒त्यो मा व॑धी॒र्मा मे ब॒लं वि॒वृ॒हो मा प्र॑मोषीः । प्र॒जां
मा मे॑ रीरिष॒ आयु॑रुग्र॒ नृच॑क्ष॒सं त्वा ह॒विषा॑ विधेम ॥ ६८ ॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भकं॑ मा न॒ उक्ष॑न्त॒मु॒त मा न॑
उक्षि॑तम् । मा नो॑ऽव॒धीः पि॒तरं॑ मो॒त मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑
रु॒द्र रीरिषः॑ ॥ ६९ ॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये मा न॒ आयु॑षि मा नो॒ गोषु॑ मा नो॒ अश्वे॑षु
रीरिषः॑ । वी॒रान्मा नो॑ रु॒द्र भा॑मि॒तोऽव॑धीर॒हवि॑ष्मन्तो॒ नम॑सा
विधेम ते ॥ ७० ॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑प॒ते न त्वदे॒तान्यन्यो॑ विश्वा॑ जा॒तानि॑ परि॒ता ब॑भूव।
यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यः स्या॑म पत॒यो
रयी॒णाम् ॥ ७१ ॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा वि॒मृधो॑ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॒तु नः॑
स्व॒स्ति॒दा अ॒भय॑ङ्करः ॥ ७२ ॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्य॒म्बकं॑ य॒जामहे॑ सु॒गन्धिं॑ पु॒ष्टि॒वर्ध॑नम्। उ॒र्वारु॑क॒मि॒व
बन्ध॑नान्मृ॒त्योर्मु॑क्षी॒य माऽमृ॑ता॒त् ॥ ७३ ॥

[५६]

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॑ पाशा॒ मृ॒त्यो म॒र्त्या॑य हन्त॒वे। तान् य॒ज्ञस्य॑
मा॒यया॑ सर्वा॒नव॑ य॒जामहे॑ ॥ ७४ ॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहा ॥ ७५ ॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा । मनुष्यकृतस्यैनसो-
ऽवयजनमसि स्वाहा । पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ।
आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा । अन्यकृतस्यैनसो-
ऽवयजनमसि स्वाहा । अस्मत्कृतस्यैनसोऽवयजनमसि
स्वाहा । यद्विवा च नक्तं चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा ।
यत्स्वपन्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा ।
यत्सुषुप्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा ।
यद्विद्वांसश्चाविद्वांसश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा ।
एनस एनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥ ७६ ॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो देवाश्चकृम जिह्वा गुरुमनसो वा प्रयुती देव हेडनम् ।

अरावा यो नो अ॒भि दु॒च्छुना॒यते॒ तस्मि॒न्तदे॒नो वस॒वो नि॒धेत॒न
स्वाहा॑ ॥ ७७ ॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षी॑न्नमो नमः । कामोऽकार्षी॑त्कामः करोति नाहं
करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कार॒यिता नाहं॑ कार॒यिता
एष ते काम कामाय स्वाहा ॥ ७८ ॥

[६१]

मन्युरकार्षी॑न्नमो नमः । मन्युरकार्षी॑न्मन्युः करोति नाहं
करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कार॒यिता नाहं॑ कार॒यिता
एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा ॥ ७९ ॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जु॒होमि सर॒साꣳ स॒पि॒ष्टान् गन्धा॒र मम चित्ते रम॑न्तु
स्वाहा । गावो हिरण्यं धनमन्नपानꣳ सर्वेषाꣳ श्रियै स्वाहा ।
श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृ॒ण्यताम् । ब्रह्म॒ण्यं

बहुपुत्रताम् । श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा ॥ ८० ॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः ।
तिलाः पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा । चोरस्यान्नं
नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः । गोस्तेयः सुरापानं भ्रूणहत्या
तिला शान्तिः शमयन्तु स्वाहा । श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च
कीर्तिं चानृण्यताम् । ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम् । श्रद्धामेधे प्रजा तु
जातवेदः सन्ददातु स्वाहा ॥ ८१ ॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा
विपाप्मा भूयासः स्वाहा । वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतो-
बुद्ध्याकूतिः सङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा
भूयासः स्वाहा । त्वक्कर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-
ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासः
स्वाहा । शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घाशिशोपस्थपायवो
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासः स्वाहा ।

उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि ददापयिता
 मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ ८२ ॥

[६५]

पृथिव्यप्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा
 विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे
 शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥
 मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा
 भूयासः॑ स्वाहा॥ अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजा
 विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
 विरजा विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां
 ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ परमात्मा मे
 शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ क्षुधे
 स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥ विविट्यै स्वाहा॥ ऋग्विधानाय
 स्वाहा॥ कषौत्काय स्वाहा॥ ओ३ स्वाहा॥ क्षुत्पिपासामलं
 ज्येष्ठामलक्ष्मीनां शयाम्यहम्। अभूतिमसंमृद्धिं च सर्वान्निर्णुद
 मे पाप्मानं॑ स्वाहा॥ अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-

मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा
भूयासु स्वाहा ॥ ८३ ॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अग्नये स्वाहा । विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा । ध्रुवाय भूमाय
स्वाहा । ध्रुवक्षितये स्वाहा । अच्युतक्षितये स्वाहा । अग्नये
स्विष्टकृते स्वाहा ॥ धर्माय स्वाहा । अधर्माय स्वाहा । अद्भ्यः
स्वाहा । ओषधिवनस्पतिभ्यः स्वाहा ॥ ८४ ॥

रक्षोदेवजनेभ्यः स्वाहा । गृह्याभ्यः स्वाहा । अवसानेभ्यः
स्वाहा । अवसानपतिभ्यः स्वाहा । सर्वभूतेभ्यः स्वाहा ।
कामाय स्वाहा । अन्तरिक्षाय स्वाहा । यदेजति जगति
यच्च चेष्टति नाम्नो भागोऽयं नाम्ने स्वाहा । पृथिव्यै स्वाहा ।
अन्तरिक्षाय स्वाहा ॥ ८५ ॥

दिवे स्वाहा । सूर्याय स्वाहा । चन्द्रमसे स्वाहा । नक्षत्रेभ्यः
स्वाहा । इन्द्राय स्वाहा । बृहस्पतये स्वाहा । प्रजापतये स्वाहा ।

ब्रह्मणे स्वाहा॥ स्वधा पितृभ्यः स्वाहा॥ नमो रुद्राय पशुपतये
स्वाहा॥ ८६ ॥

देवेभ्यः स्वाहा॥ पितृभ्यः स्वधाऽस्तु। भूतेभ्यो नमः।
मनुष्येभ्यो हन्ता॥ प्रजापतये स्वाहा॥ परमेष्ठिने स्वाहा॥ यथा
कूपः शतधारः सहस्रधारो अक्षितः। एवा मे अस्तु धान्यं
सहस्रधारमक्षितम्। धनधान्यै स्वाहा॥ ये भूताः प्रचरन्ति
दिवानक्तं बलिमिच्छन्तौ वितुदस्य प्रेष्याः। तेभ्यो बलिं
पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु स्वाहा॥ ८७ ॥

[६७]

ओं तद्ब्रह्म। ओं तद्वायुः। ओं तदात्मा। ओं तत्सत्यम्।
ओं तत्सर्वम्। ओं तत्पुरोर्नमः॥ अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां
विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वं रुद्रस्त्वं
विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदाप आपो ज्योती
रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवस्सुवरोम्॥ ८८ ॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां मपाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां मुदाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥ अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायां मपाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। अपानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां मुदाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय। अमृतापिधानमसि॥ ८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविश्यामृतं हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व।

श्रद्धाया॑मपा॒ने निर्वि॑श्यामृतं॑ हु॒तम्। अ॒पा॒नमन्ने॑नाप्यायस्व।
 श्रद्धाया॑ व्या॒ने निर्वि॑श्यामृतं॑ हु॒तम्। व्या॒नमन्ने॑नाप्यायस्व।
 श्रद्धाया॑मुदा॒ने निर्वि॑श्यामृतं॑ हु॒तम्। उ॒दा॒नमन्ने॑नाप्यायस्व।
 श्रद्धाया॑ समा॒ने निर्वि॑श्यामृतं॑ हु॒तम्। स॒मा॒नमन्ने॑नाप्या-
 यस्व ॥ ९० ॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः
 प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक् ॥ ॥ ९१ ॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्मा॑ आ॒सन्। न॒सोः प्रा॒णः। अ॒क्ष्योश्चक्षुः॑। कर्ण॑योः श्रोत्रम्।
 बा॒हुवो॑र्बलम्। ऊ॒रुवो॑रोजः। अरि॑ष्टा विश्वा॒न्यङ्गानि॑ त॒नूः।
 त॒नुवा॑ मे स॒ह नम॑स्ते अस्तु मा मा हिंसीः ॥ ९२ ॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुपर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः । अप
ध्वान्तमूर्णुहि पूरधि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान् ।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा विशान्तकः । तेनान्नेनाप्या-
यस्व ॥ ९३ ॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि ॥ ९४ ॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वमग्ने द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि । त्वं
वनैभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः ॥ ९५ ॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वने॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व सु॒भूतेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्य॑र्धि॒मनु॑ सन्ति॑ष्ठस्वो॒प ते य॒ज्ञ
नम॑ उ॒प ते नम॑ उ॒प ते नमः॑ ॥ ९६ ॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं परं॑ परं॑ स॒त्यं स॒त्येन॑ न सु॒वर्गा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते
क॒दाच॑न स॒तां हि स॒त्यं तस्मा॑त्स॒त्ये र॑मन्ते तप॒ इति॑ तपो
ना॒न॒श॒ना॒त्परं॑ यद्धि॒ परं॑ तप॒स्तद्दु॒र्ध्वं तदु॒राध॑र्षं तस्मा॒त्तप॑सि
रमन्ते॒ दम॑ इति॒ निय॑तं ब्र॒ह्मचा॑रिण॒स्तस्मा॑द्दमे॒ रमन्ते॒ शम॑
इत्य॑रण्ये मु॒नय॑स्तस्मा॒च्छमे॑ रमन्ते दानमि॒ति सर्वा॑णि भू॒तानि॑
प्र॒शंस॑न्ति दाना॒न्नाति॑ दु॒ष्करं॑ तस्मा॑द्दाने र॑मन्ते ध॒र्म इति॑ ध॒र्मेण॑
सर्व॑मि॒दं परि॑गृही॒तं ध॒र्मा॒न्नाति॑ दु॒श्चरं॑ तस्मा॑द्ध॒र्मे र॑मन्ते प्र॒जन॑
इति॑ भूया॑ः स॒स्तस्मा॑द्भूयि॒ष्टाः प्र॒जाय॑न्ते तस्मा॑द्भूयि॒ष्टाः प्र॒जन॑ने
रमन्तेऽग्नय॑ इत्या॒ह तस्मा॑द॒ग्नय॑ आ॒धात॑व्या अ॒ग्निहो॑त्रमित्या॒ह

तस्मादग्निहोत्रे रमन्ते यज्ञ इति यज्ञो हि देवास्तस्माद्यज्ञे रमन्ते
मानसमिति विद्वांसस्तस्माद्विद्वांस एव मानसे रमन्ते न्यास
इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवराणि
परांसि न्यास एवात्यरेचयद्य एवं वेदैत्युपनिषत् ॥ ९७ ॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णैः प्रजापतिं पितरमुपससार किं
भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच सत्येन वायुरावाति
सत्येनाऽऽदित्यो रौचते दिवि सत्यं वाचः प्रतिष्ठा सत्ये
सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्सत्यं परमं वदन्ति तपसा देवा
देवतामग्र आयन्तपसरूषयः सुवरन्वविन्दं तपसा सपत्नान्
प्रणुदामारातीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं वदन्ति
दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति दमेन ब्रह्मचारिणः
सुवरगच्छन्दमो भूतानां दुराधरूषं दमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दमः
परमं वदन्ति शमेन शान्ताः शिवमाचरन्ति शमेन नाकं
मुनयोऽन्वविन्दुञ्छमो भूतानां दुराधरूषञ्छमे सर्वं प्रतिष्ठितं

तस्माच्छमः परमं वदन्ति दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके
 दातारं सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदन्त दानेन
 द्विषन्तो मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति
 धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति
 धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मं परमं
 वदन्ति प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तुं तन्वानः
 पितृणामनृणो भवति तदेव तस्यानृणं तस्मात् प्रजननं परमं
 वदन्त्यग्नयो वै त्रयीं विद्या देवयानः पन्था गारुहपत्य ऋक्पृथिवी
 रथन्तरमन्वाहार्यपचनो यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः
 सामं सुवर्गो लोको बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं
 सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टं सुहुतं यज्ञक्रतूनां प्रायणं
 सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति यज्ञ इति
 यज्ञो हि देवानां यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त
 यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं
 परमं वदन्ति मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन मनसा
 साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त मानसे सर्वं

प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति न्यास इत्याहुर्मनीषिणो
 ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः प्रजापतिः संवत्सर
 इति संवत्सरोऽसावादित्यो य एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी
 ब्रह्मात्मा याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति
 पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं
 भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा
 मेधया मनीषा मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं
 चित्तेन स्मृतिः स्मृत्या स्मारः स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनात्मानं
 वेदयति तस्मादन्नं ददन्त्सर्वाण्येतानि ददात्यन्नात् प्राणा
 भवन्ति भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो
 ब्रह्मयोनिः स वा एष पुरुषः पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं
 प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चान्तरदिशाश्च स
 वै सर्वमिदं जगत्स च भूतं स भव्यं जिज्ञासकृत् ऋतुजा
 रयिष्ठाः श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाद्ज्ञात्वा तमेवं
 मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्न्यासमेषां
 तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्वो विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता

ब्रह्मं त्वमसि विश्वसृक्तेजोदास्त्वमस्यग्नेर्वर्चोदास्त्वमसि
 सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणो
 त्वा महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां
 गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
 महिमानमित्युपनिषत् ॥ ९८ ॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्यात्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो
 वेदिलोमानि बर्हिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः काम आज्यं मन्युः
 पशुस्तपोऽग्निः शमयिता दक्षिणा वाग्धोता प्राण उद्गाता
 चक्षुरध्वर्युर्मनो ब्रह्मा श्रोत्रमग्नीद्यावद्वियते सा दीक्षा
 यदश्नाति यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो
 यत्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं तदाहवनीयो
 यदस्य विज्ञानं तज्जुहोति यत्सायं प्रातरत्ति तत्समिधो यत्सायं
 प्रातर्मध्यं दिनं च तानि सर्वानि ये अहोरात्रे ते द्रशपूर्णमासौ
 यैर्द्धमासाश्च मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते

पशुबन्धा ये संवत्सराश्च परिवत्सराश्च तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं
 वा एतत्सत्रं यन्मरणं तदवभृथ एतद्वै जरामर्यमग्निहोत्रं
 सत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते देवानामेव महिमानं
 गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ यो दक्षिणे प्रमीयते
 पितृणामेव महिमानं गत्वा चन्द्रमसः सायुज्यं गच्छत्येतौ वै
 सूर्याचन्द्रमसौ महिमानौ ब्राह्मणो विद्वानभिजयति तस्माद्ब्राह्मणो
 महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्राह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ ९९ ॥

[८०]

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि
 नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ हरिः ओम् ॥

